

کۆمهله و تارى

(: وارىگه و ناودارانى) كورد

به ليكولينه و هونوسين به شيوهى دايره تولمه عاريف
به رگى 5

ههركهسى فه رهنگ و زانين به دهس بيش
ره حمهت و به ره كهت به سه ر خويىدا ده بارىتى (شه پۆل)

نوسه ر: محمه د صالح ئيبراھيمي (شه پۆل)

لاپه‌ره‌ی کتیب وه ک شاپه‌ره که روحی ئیمه
بو‌لای نورو روناکی ده‌خاته هه‌لفرین: ویلتیر.

ناسنامه‌ی کتیب:

کۆمه‌له و تارێ: وارگه‌ و ناودارانێ کورد

به لیکۆلینه وه‌نوسین به شیوه‌ی دایره‌تولمه‌عاریف.

به‌رگی ۵

□ - نوسراوی: دوکتور محهمه‌د صالح ئیبراهیمی (شه‌پۆل)

□ ویرستار: ئەندا‌زیار مام ئازاد ئیبراهیمی.

□ پیت‌چینی به کامپیوتیر: مؤ‌ثه‌سه‌سه‌ی نه‌قش چه‌لیپا خانم تاهیره شامانیان

هه‌رکاتێ ده‌چمه‌ په‌رلانه‌ خه‌فه‌تمه‌؛ که‌ ته‌مه‌ن، چه‌ن
کورته‌، بو‌که‌لک و هه‌رگرتن له‌و سفره‌ ره‌نگینه (شه‌پۆل).

ئه‌م کتیبه‌ پێشکه‌شه‌ به‌ باوک و دایکم.

سه‌ره‌تا

چۆن بژی مه‌رج و شه‌رته، نه‌ک چه‌نده بژی (پوشکین).

که‌سی نه‌توانی یارمه‌تی خووی بدا، هیچ که‌س ناتوانی یارمه‌تی بدا (گاندی). ده‌ی بائیمه‌ی کورد، ده‌سی یه‌ک بگرین و یه‌ک بین تا بتوانین یارمه‌تی خوومان بده‌ین و سه‌ره‌به خوین و خوومان، زمان، فه‌ره‌ه‌نگ، هونه‌ر، میژو، ئاداب و روسومی خوومان به‌ زمانی شیرینی کوردی بنوسین.

به‌خشه‌رو ده‌هنده، ئه‌وکه‌سه‌یه، که‌ ئه‌گه‌ر به‌لینی دا، جیی به‌ جیی بکاو ئه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتی هه‌بو، لیبوره‌ بی.

پاراستنی حه‌ق و مافی مرو، باشترین و به‌رزترین ره‌سم و قانون و یاسایه.

ئه‌ی خوای دیار و نه‌دیا، هه‌ر تو‌ده‌په‌ره‌ستین و پشتن هه‌ر به‌ تو‌ده‌به‌ستین، هه‌ر تو‌ی ئاواتی ئیمه، پیک بینی، دوای تاریکی روناکی بینی، چی به‌هوی پیک دینی.

ده‌ی خوایه، له‌نیشتمان و کوردستانی ئیمه، له‌وه‌ی به‌زاوه‌یا دیمه، چی به‌ره‌که‌ت و خوشی‌یه، بیارینی، چی ده‌رد و ره‌نج و مه‌ینه‌ته، بیتارینی، هه‌رچی به‌لا‌وپه‌تایه، لیی لابه‌ی، هه‌رچی نه‌گه‌ته، لیی لاده‌ی و بی پاریزی، له‌ جه‌نگ، وه‌شومه، قات و قری، و شکه‌سالی، له‌هه‌ژاری، نه‌داری له‌گیژووری و سری. وارگه و نشینگه‌ی کورد، هه‌رئاوایی، به‌عیلم و زانین و به‌بیروبروا و چاکی و پاکی. کورده‌واری پروته‌ژی بی، له‌خیر و شادی و خوشی‌ژین، خادمانی یارمه‌تی بده‌ی، خاینانی شورت و گوم و وندا بکه‌ی. حه‌کیم مه‌وله‌وی کورد، ده‌فه‌رمی:

سوبحه‌ن بو‌ی گولان میانوم نه‌سیم وینه‌ی وای ره‌حمه‌ت خه‌زانه‌ی که‌ریم
سه‌حرا و ده‌شت و ده‌ر به‌هشت مه‌نمانو مو‌ری هه‌وای وه‌ش وه‌ش ده‌رشانو.

به‌ قسه‌ی پوشکین که‌ ده‌لی: چون بژی مه‌رج و شه‌رته، نه‌ک چه‌نده بژین، ئابا بزاین ده‌ توانین به‌ژیان و میژوی پر له‌فه‌خر و شانازی کورد و تاریخ، ویژه و ویژه‌وانی و عیرفان و فه‌ره‌ه‌نگ و زمان و هونه‌ری کورد و کورده‌واری، ئاویری بده‌ینه‌وه و به‌ زمانی شیرینی کوردی بیان نوسینه‌وه، ده‌ی که‌وایه، بالیره و له‌ووی ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ی دیارن و به‌ر چاو ده‌که‌ون، به‌زمانی کوردی، بو‌نه‌ته‌وه‌ی کوردی، فه‌ره‌ه‌نگ و میژو دو‌ست، تائه‌و شوینه‌ی له‌وزه‌مان دایه، بیان گیرینه‌وه.

نال و گوری ئابوری و کۆمه لایه تی

نال و گوری ئابوری و کۆمه لایه تی هه میسه له گهل گۆرانی بیرو هزر و رهفتاری تاکه تاکی، یه ک کۆمه ل و کومکاردا، هاوری یه، نه زم و نیزامی فهره نگی و موعته به ربونی بایه خه کانی ته وه، که له سه ر شکلیگی تایبه ت له داها ت و ده سه ات و کۆزیلکه یی له خو و ئاگار و ئاداب و روسوم، دامه زراوه و پته و راگیر دراوه. ها و کات له ته ک په ره سه ندنی که رهسته ی هه ر ته چه ولی گه ورده، له رزوک ئه بی و بایه خ گه لی تازه به دی دی و نیزامی فهره نگی له گه ران به دوای یه ک هاوتای تازه، به ئامانج و ئارمانجی تازه و نو ی نیاز په ی داده کا.

باشوری کوردستانی ته مرو، به ریگای روناک و ساف و بی گری و گۆلی که ئازادی و سه ر به خو یی له راستیدا ده روزه ی ئازادی ئاواله کردۆته وه. ئاوه ها، مه رحه له یی، ده س پی ده کا. ئازادی، یانی: نه مانی یه خسیری، بلا و بونه وه ی دادگه ری، فیر کردن و باره یانی خو مایانه و بیهداشت و ته ندروستی له شار و گوندی و لآت، گیانی تازه ی به کورد و کوردستان داوه و را په رین و بزای گه وره ی به دی هیئاوه.

به رومیوه ی ئه م گۆرانه، ئازاد بون و که و ته کاری هیزی مرو یانی و په یدا بونی، ژیا نی له بار و خوشتر ه - که خو ی نیاز و که رهسته ی کۆمه لایه تی تازه یه کی هیئاوه ته گۆر، جا ئه گه ر له پله ی یه که می گۆرانی کۆمه لایه تی کورده واریدا، نیازی دنه دانی ئابوری هه بو و ته وه یش له که مایه سی مادی و ئه نبوژنی سه رچاوه ی ده گرت، له م پله و سه رده مه دا ده نگ دانه وه یه که، له ویست و ئاره زوی مه عنه وی و فهره نگی تاکه تاکی کۆمکاری کورده واری.

ورد بونه وه له و چه زو نیازانه له کوردستانی ئازاد سه ر به خو که پشتی به که له پوری فهره نگی ده رخشان ته ستوره و ئیستا، له سونگه ی سه رنجدان به سه نعت و تیکنیک، له گه ل ژیا ری غه ره بدا، له دان و ساندن و هه لس و که وتی به ر ده وام دایه، گرینگی بنه ره تی

په پيدا كړدوه. چونكا دهسه يې له خه لك ئاداب و روسومي نه ته وه يې و نيشتماني نوينگه ي نواندني فهره نكي و هونه ري، كورده واري، له بهر چاوي وندا ده يې، هه واي ريې و ره سمې ژياني غه ريبان، له ميشك و كه لله ي دده و دهسه يې تر، سه رنج دده نه هيندي له نوينگه ي نواندني ژياري سه نه ته ي كه له ريگاي ئو تو مبله وه، روي كړدو ته كوردستان و ده بيته هو كه به پي پيدا ويست بو پاراستن و راگرتني ئاداب و روسومي كورده واري؛ به باشي ورد نه بنه وه. جا هر له بهر ته وه ئه شي وريا بين تا خو و ئاكارو ئاداب و روسومي كورده واري به بي وه ي، پاريزري و له گه ل هه ل و مهرجي ژياني ئه م سه رده مه يش خو ي بگونجيني و فهره نكي كوردي بخونجيني، نه ك خو ي وندا بكا له ريگاي گه يشتن به ئامانجي به راستي فهره نكي، كه تيگه يشتن و پيگه يشتن كورد و كوردستانه، كه له پوري كورده واري ئه بي به ئايه ره كاني عيلمې و زانستي بدرېته به سرنج وليكدانه وه و شيوه ي پره پيدان به زمان و فهره نكي و هونه ر و كه له پوري كورده واري، فره به وردې بدرېته به سرنج و ليكدانه وه، چونكا، ئه وه هه مووه، پيش وه چوانه ي ئابوري و كو مه لايه تي به، كه به ديها تون، بهر نامه ي پره دان به فهره نكي كورده واري، گرينكي پيدانكي فره و تايه تي ده وي.

بو نمونه:

۱ - پيش وه چوني ژياني پر له خوشي مادي و ئه بوژني

۲ - فره بوني روژ به روژي خوينده واران.

۳ - له زياد بوني كه ساني كه خويندي سه ره تايي و ناوه ندي و خويندي زانينگو

به رزيان هه يه.

۴ - له زياد بوني هه شيمه تي شارنشين و پره گرتني شيوه ي ژياني شار، كه به

ئيمكاناتي فره تر بو كه لك وهرگرتن له نوينگه ي نواندني فهره نكي و هونه ر، له بار تر، له

جاران له بهر چاوه،

۵ - له زياد بونی که ره سته ی پیوهندی کور و کومکار (: چاپه مهنی، رادیو، تلویزیون، کامپیوتیر، ئینترنیت، موبایل (: ته له یفونی گیرفانی) ئوتومبیل - ی سواری، قه تار، فروگه و بال گرد و ته له یفون و ته لگراف و پوستی، تیژپهرو تیژره و...) که دنیای کردو ته گوندی بچوک و رینگای بوگشتی بوونی فرههنگی خوش کردوه.

۶ - په رهدان و پته و کردنی پیوهندی دوستانه له گهل و لاتانی جیهاندا و ناسیای له گهل نوینگی نواندنی فرههنگ و هونهری ئهواندا. بی شک و دودلی ئه و که ره سته و ئه و جوهره شتانه حزو نیازی تازه بو مروفی ئه م سهرده مه، به دیاری و به دی دینی. جا بو وه لام دانه وه، به و حزو نیازانه، به ریوه بردنی بهرنامه گهلی چروپروورد، له پهیره وی کردن، له یه ک سیاستی گشتی و همه لایه نه، پیوستی و زهرورت پهیدا، ده کا، ئه و سیاسته گشتی به، بریه تی به له کومه لی شتی بنه رته تی و ته گبیرو مه شورته و هه روا بیرکردنه وه ی سازنده به، که بهر پرسی ده وله تی کوردی، له بابهت کاروباری فرههنگی و هه روا چلونا به تی کارو ئا کارو هولسورانی ده ولته و سازمان و مه کو ناده وله تی به کان، له کاروباری فرههنگی و له ره خی گه یشتن به ئامانجه تاییه ته کان دا به روناکی دیاری ده کا

□ کژی ۱ ئامانج و بهردی بناغه و بینای سیاستی فرههنگی

ئه لف: ئامانج

۱ - ئامانجی گشتی سیاستی فرههنگی، بهرزو بلیند کردنه وه ی کور و کومه ل و کومکاری کورده واری به که بگاته پله و راده یی که تاکه تاکی کورد، به ناسینی ژیارو شارستانی و فرههنگی پرئرخی کوردستان، بو پاراستن و په رهدان به وه، فره به گیان و دل بکوئن و به ئاگادار بون له فرههنگ و هونهری خه لکی و لاتانی جیهان، بنه ماله و خانه دانی گه وره ی کوردستان، له گهران به ره و ژبانی باشترو به که مال گه یاندنی مروفانی و مه عنه وی، کومه گ بکه ن و شهرافته و مه عنه و ییه تی ئنسانی کورده واری پیاریژن.

بی: بنه رت

۲ - بهورد بونه وه له ئامانجی گشتی، بنه رتی، سیاسه تی فهره نگی ئه مانهن:

- فهره ننگ بو هه موان.

- ورد بونه وه له که له پوری فهره نگی.

- دابین کردنی زیاترین ئیمکانات بو به دهبهینان و

- بیرو هزری تازه و فیکر و هونه ری نوئی.

- ناساندنی فهره ننگ و هونه ری کوردی به خه لکی دنیا و ئاگادار بون له نوینگی

نواندنی فهره ننگ و هونه ری خه لکانی تری جیهان.

۳ - په رهدان به ژبانێ پروته ژی له شادی و خوشی مادی و ئه نبوژنی و په رهدان به

فیرکردن و بارهینانی گشتی و په رهدان به بناغهی به رابه ری و یه کسانێ ژن و پیاو، کور و

کچ، هه رواکاری و ابکری که هه مو، مرویی له نوینگی نواندنی پر نرخی فهره ننگ و

هونه ری کورده واری و له فهره نگی خه لکی جیهانی تر، ئاسان که لک و هه بگرن. به

سرنجدان به ئال و گوژی ئابوری و کو مه لایه تی و فیرکردن و بارهینان له کوردستاندا،

ئیمکانات و که ره سته ی سود و هرگرتن له فهره ننگ، که له رابوردودا، به ده س داگیر

که رانی مارزو دوژمنانی کورد و کوردستان بو، له مه و لاکاری بکری په ره به فهره ننگ و

هونه ری کورده واری بدری و گه لی کوردی به ش خوراو به گشتی بی قه رق و جیایی

ده سی بیگاتی.

۴ - له م ده وره دا که ژباری سه نعه تی خه ریکه بده لیه نیو خاکی پاکی دلگیری

کوردستان و چه زو نیاز، به ماشین و تیکنولوژی و سه نعه ت، ناچارمان ده کا که فره یی له

نوینگی نواندنی ژبار و شارستانی ئه م سه رده مه، و هر بگرین، جالی ره وه یه، که ده بی

وریابین و زیاتر ئاداب و روسوم و که له پوری کورده واری و خو مالی پیاویرین و خو وندا

نه که یه. زیندو راگرتنی فهره ننگ و که له پوری خو مالی، به واتای که مته رخه می له

گۆرانی جیهانی ئەمرو، نیه. بە لکو مەبەست لەو، نرخیاندنی دوبارە ی کە لە پوری کوردەواری یە، بە ئایەری تازە و پەیدا کردنی کەرەستە ی زیندو و پتەو خۆراگری ئەو. ئەو عیشق و ئەوین، بە زمان و فەرھەنگ و کە لە پوری کوردە، کە نەتەوێ کوردی بەو دابەش کراویش لە یە کتر، نێزیک و نێزیکتر کردو ئەو، دە ی با بە گیان و دل بو بوژانەوێ زمان و کە لە پور و فەرھەنگ و میژو، بکوشین و ھەروا بو بەرزو بلیند راگرانی ریبازی پێشمەرگەو رابەرانی نەمری ھەمیشە زیندوی کورد و کوردستان و زانایان و غەم خۆرانمان، تیکۆشین و خویی بو ماندو بکەین.

۵ - فەرھەنگ، بو کاروباری ئابوری و کۆمە لایەتی ئەمرو کوردستان، نیازی بە ھەنگاوی بلیند، لە بواری بە دیھێتان و تازە کردنەوێ بیروھزر و ھونەری نوێ ھە یە و بو گە یشتن بەو ئارمانجە، تیکۆشان و خۆماندو کردنی دەوێ، تالوانی کورد، وافر بکری و باربین، کە پینە، ھێزیکێ بە دیھێنە رو پر خولقینەرو پر بزاو، بو خزمەت کردن و بەرزو بلیند راگرانی فەرھەنگ و زمان و ھونەری کوردەواری.

۶ - ھوگری بو پاراستنی رەسەنی فەرھەنگی خۆمالی نابێ. ژن و کچ و کورو پیاوی کورد، لە ناسین و کە لک وەرگرتن لە سود و قازانجی، تەمەدون و ژیا ری تازە و گۆرانی جیھان ولە فیروبونی زانستی تازە و نوێ، خو رابگری خوائە خواستە دو ابکەوێ. پەرەدان و بلاو کردنەوێ فەرھەنگ و ھونەری کوردی و ھەروا لە زیاد بونی لە یە کتر حالی بونی نەتەوێ کانی جیھان، کاری وای کردو، تا خە لکی کورد، باشترو فرە تر لە جاران بە ئال و گوری بنەرەتی لە بیر کردنەوێ و شیوہی ژیان لە جیھان خو ناوسیاو و نێزیک و نێزیکتر بکاتەوێ.

لە م سەر دەمەدا، کە پیوہندی فەرھەنگی گە لان روژ بە روژ لە زیاد بوندایە و ناسینی فەرھەنگ و ھونەری یە کتر، گەنجینە ی کە لە پوری بەرە ی مرو ف غەنی تر، دە کا، ناساندنی فەرھەنگ و ھونەری کوردەواری بە جیھانیان و سازدانی دوستی و پیوہندی

پتر له گهڵ چهوزهی فهرههنگی کوردستاندا، ئه‌بێ زیاتر بدریته بهرورد یونهوهی تایبته.

ج - بینای سیاسه‌تی فهرههنگی

۷ - به‌نامه‌ی فهرههنگی که له‌سه‌ر بنه‌ره‌تی ئهم رامیار و سیاسه‌ته، گه‌لاله‌ ده‌ کرێ، ده‌بێ له‌ گه‌ڵ به‌نامه‌ی ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی کوردستاندا، بخوێنته‌وه و هاو ده‌نگ بێ.

۸ - ئه‌بێ سیاسه‌تی فێرکردن و بارهێنانی زانستی له‌ کوردستاندا، له‌ گه‌ڵ سیاسه‌تی فهرههنگی پیکه‌وه، گرێ بدرین و به‌هاو هه‌نگاوی ئه‌نجام بدرین.

۹ - له‌ به‌نامه‌ی فهرههنگیدا ئه‌بێ تایبه‌نمه‌ندی یه‌ کانی، ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی هه‌روه‌ کو: خێزان و بنه‌ماله، گوند، کارگه و شار، له‌ به‌رچاو بگيردری.

۱۰ - چه‌زو نیازی فهرههنگی کۆرو کۆمه‌ل و کۆمکار ئه‌بێ به‌وردی و به‌ شیوه‌ی عیلمی لیکبدریته‌وه و چه‌زو ویستی فهرههنگی خه‌لکی، به‌ سرنجدان، به‌ نیازی به‌راستی ولات، ولاتی کوردستان، به‌راورد بکری و ئه‌نجام بدری.

۱۱ - له‌ به‌نامه‌ی فهرههنگیدا ئه‌بێ به‌ شیوه‌ی ئاداب و روسومی باوی کۆمه‌لگا، سرنجی تایبته بدری و له‌ رینگای په‌ره‌دان به‌ فهرههنگ، ری و ره‌سمی ژیان به‌و جو‌ره‌ی که له‌ گه‌ڵ بارودوخی روژگاری ئیمه‌ بیته‌وه، فێر بکدری.

۱۲ - له‌ به‌نامه‌ی فهرههنگیدا ئه‌بێ شوین دانانی که ره‌سته‌ی فهرههنگی له‌ پیکه‌یاندن و تیگه‌یاندنی تاکه‌ تاکی کۆمکار، به‌وردی سرنجی بدری تاله و رینگاوه‌ بتوانین که سایه‌تی شیاو ولیهاتو، پێی بگه‌ینین و بو‌ خزمه‌ت کردن به‌ ولات، ئاماده‌ی بکه‌ین.

۱۳ - بو‌ به‌ ریوه‌ بردنی سیاسه‌تی فهرههنگی ئه‌شی به‌ ده‌سمایه‌ دانانی تایبته و هه‌روا، به‌ به‌شداری کردن و هاوکاری ئه‌نجومه‌نه‌ کان و دام و ده‌زگای نه‌ته‌وه‌یی، گرینگه‌ی یه‌ کی تایبته بدری.

۱۴ - بو‌ به‌ دیهێنان و سازدانی به‌ردی بناغه‌ی ئوسولی سیاسه‌تی فهرههنگی، له‌ په‌له‌یه‌ کی زه‌مانیدا، نیازی به‌ کوششی بێ و چان و به‌رده‌وام هه‌یه. بو‌ هێنانه‌ گو‌ری

بهرنامه یی تاوه ها، ئه بی له سه ره تاوه، ئامانجه كان بو كورت ماوه یا ماوه دريژ، دیاری بکری، ئه وسا به دريژایي روژگار ئيمكاناتي مادی و ئه بوژنی و ئينسانی به راست ترين شیوه، له گه ل نیازه کانی فه ره هنگیدا، به راوردو به رامبه ر بکری.

□ کۆی ۲ - راگرتن پاراستن و بوژانه وهی که له پوری فه ره هنگی

۱۵ - تیکوشان بو پاراستنی که له پوری فه ره هنگی کوردستان و زیندوراگرتنی ئه وه، ورد بونه وه و پاراستنی ئه وه، ده بی به شیوه یه کی وه هابی که خه لکی کورد، بتوانی له دنیایي که فره به په له، ده گوژدری و گوژانی به سه رادی، له ریگای پاراستن و راگرتنی فه ره هنگی ره سه ن، ناسنامه و ره گه زی نه ته وه یی خو، به وینه ی پالپشتی قه وی و پته و، که لکی لیۆه ر بگرن و زانایان و بیرمه ندان و هونه روه ران، له هه وینی پر مایه ی ئه وه ئیلهام وه ر بگرن.

۱۶ - گرینگترین مایه و ماکی که له پوری فه ره هنگی کوردستان، بریه تین: له زمان، ئه ده ب: و یژه و و یژه وانی، بیرو هزر، داب و ده ستوری کومه لایه تی، هونه ری نه ته وه یی، کومه له شویته واری نوسراو، خانو و به ره ی کۆنی میژوی، شویته که و نارا تاریخیه کان و...
 ۱۷ - سرنجدان به زمان به ناوی وینه ی بیرکردنه وه و بنیادی ئه سللی فه ره هنگ و هو یی یه کبون و وه حده تی نه ته وه یی، بو دوزینه وه ی زمانی گونجاو له گه ل هه ل و مه رجی گه شه کردن و هه لدانی کومه لایه تی و شیوه ی بیرکردنه وه ی سه رده مانه، له زه روریاته، گه یشتن به م ئامانجه، له ریگای تو یژینه وه، له شویته واری ئه ده بی، به واتای گشتی وازه و لیكدانه وه، له گشت ئاسه وارد نوسراوه کان و زمانی کوردی و گشت زاواه جیا جیا کانی کوردی و تیکوشانی به رفره بو چاکبونی شیوه و ره وشتی ته دریسی زمان و ئه ده بی کوردی و هه روا سود وه رگرتن له ئيمكاناتي مه وجود، بو پته و کردن و به هیژ ترکردنی زمان به شیوه یی که بتوانی واتای تازه ی فه لسه فی و عیلمی و کومه لایه تی بی گری و گول به یان بکا.

۱۸ - ئاگادار بون له پیشینهی بیرکردنهوهی کوردهواری، که له بواری جوړ به جوړی دینی، فلهسهفی، غیرفانی و ناسهوهری، عیلمی و کومه لایه تی که غه نی بونی فرههنگ و ژیار و ته مه دونی خه لکی کوردستان، نشان ده داوده ی نویتی. نه ک هه ر له بهر ته وه ی که فرههنگی و رشه داری کوردهواری له رابوردوا روناک ده کاته، به لکوگرینگی و پیداویستی، سرنج دان به وه، فه رتر له بهر ته وه یه که ئیمکاناتی هه لدانی بیرو هزری کورد، له دوا روژا پترده کا.

۱۹ - توژیینه وه ی عیلمی په ردار، له بابه ت ئاداب و روسومی باوی نیو کوردهواری، بو ناسیاوی پتر به ته ده ب، ره فتار و ئابین رسونه تی کورد و ده رک و تیگه یشتن له مه به سستی پیوه ندی دار، به نیزامی فرههنگی و بونه کانی کومه لایه تی خه لکی کورد، به پیویست ده زانری. توژیینه وه یی ئاوه ها، ده بیته هو، که خه لک زیاتر به پر بایه خ بونی فرههنگی نیشتمانی و گه لی، سرنج بیدا و لیی بروانی و هه روا هونه ر وه رانیس بو ئیلهام وه رگرتن له ئه لیمان: مایه و ماکی ره سه نی ته وه کومه گ و مه ده د، وه ربگری.

۲۰ - هونه ری نیشتمانی، وه کو ده نگ و ئاواز و موسیقی، نه قاشی: شیوه کاری، میعماری و خانووه ره سازدان، هونه ری ده سی، رازاندنه وه و نه خشاندن، له نیو فرههنگی کوردیدا، پله و گرینگی تایه تی هه یه، جا هه ر له م سونگه وه، ئه شی و پیویسته ئه م هونه رانه، به شیوه ی عیلمی بناسرین، جا بو گه یشتن به و مه به سته، ئه بی ئیمکاناتی توژیینه وه و پیاچونه وه بو دوزینه وه ی ته و هونه رانه، ئاماده بگری و له هه مو، ته و که ره ستانه ی که گونجاون بو ناساندن و بهر وه پیدان به و هونه رانه، که لک وه ربگری.

۲۱ - شوینه واری میژیوی چ نوسراو، یا شت و مه ک، خانوو به ره و شوینه که و نارا میژیوی یه کان، که شایه دی له سه ر فرههنگ و ژیارو ته مه دونی کوردهواری، بده ن، ئه شی جوړی بکه ونه بهر سرنج و توژیینه وه ی میژیوی رابورد، که چلون بووه، بی ناسینی و خه لکی کوردو مه ردومی جیهان به وه ناسیا و بکه ن.

په ره گرتنی توژیینه وهی عیلمی و گرد و کوگردن و سرنجدان بهشت و مهك و ئاساری كه و نارو پاراستن و پینه وو په رو کردنی، بیناكه و ناراکان و شوینه میژیی به كان (شارودی) و بهرگیری كردن له تیاچون، یا دزین و بهری كردن بو دهره وهی كوردستان و بزر و وندا كردنی ته و شته دوزراوانه ی كه باهخی میژیی و كه و ناراناسیان هه به. ته شی بهوردی و به تایبته بهرنامه ی بو دابندری تا نه دزین.

□ كژی ۳ كار ئاسانی كردن، بو به دیهینانی هونهری و توژیینه وهی فرههنگی.

۲۲ - له روزگاری ئیمه دا كه دهره ی، پیش وه چون و تهرقی و ئال و گوره كان، ته و نه، به په له و به له زن، ته نیا كورو كو مكاری، ده توانن، له گهل زه ماندا، هاو قه ده م بن یا له و پیشكه ون، كه له عهینی ئاگاداری قوول، له بنه ره تیه كانی فرههنگی و ورد بونه وه له تایبه تیه كانی تهو، پشت به وزه و تهوانی بهستی بو به دهس هیئانی شتی نوی و سازده ریدا. بو په روه رده كردنی ئاوه ها وزه و گور و ته و اندا، له گشت بو ارگه لی فرههنگی، به تایبته نوینگه ی نواندی، له وه كه به كو مه گ و كه ره سته ی تازه ی په ره پیدان، كه بگاته به ردهس و چاوو گوپی، كور و كو مه لی به رفره، ته بی كار ئاسانی و ئیمكاناتی بهر فره تر ئاماده و دا بین بكرین.

بو به دیهینانی ته و كار ئاسانی و ئیمكاناته، ته م جو ره تیکوشانه، پیوستن:

۲۳ - ئاماده كردن و ريك و پيك كردن و به ریوه بردنی كه لاله: ته رجگه لی، بو دا بین كردن و باشتو كردنی ژبانی هونه روه ران و نوسهران و لیکوله ران (هه روا ته و تهرحانه ی پیوه ندیان به بیمه ی كو مه لایه تی کرینی شوینه وار...) هه روا ده بی ته رجگه لی بو ریژ لینان و بردنه سه ری پله و پایه ی كو مه لایه تی هونه روه رو نوسه رو تویره رو لیکوله ر، له ریگای ناوسیا كردنی خه لکی به گرینگ بون و شویندانانی ئاسه واری فرههنگی له پیگه یاندو تیگه یاندن و ئال و گوری كور و كو مكار.

۲۴ - یارمه تی دان بو په رده دان و ته وسیعه ی تی روانی و زانایی و ئاگاداری و به ره و

پیش چونی کاری هونروه‌ران، نوسهران، و تویرینه‌ران، له ریگای جیاجیاوه، بووینه دانانی قانون و یاسای تایبته بو پشٹیوانی کردن له‌حق و مافی نوسهران و هونروه‌ران و لیکوله‌ران، ناماده کردنی ئیمکانات بو ناسیاو بونی زیاتری هونروه‌ران و نوسهران و تویرینه‌ران، له ته ک مه‌به‌ستی نیشتمانی و روداوه‌کانی فیکری و هونهری جیهان - کومه‌گ کردن به پهره‌دانی شیوه‌ی راست و دروستی ناساندن و نه‌غدو بژاره کردن و به دیهینانی بازاری ناسه‌واری هونهری به سرنج دان به ئه‌لیمان و بنه‌مای مه‌به‌ستی دلپه‌سه‌ندو باو له دنیا‌دا.

□ کژی ۴ - فیرکردن

۲۵ - نال و گورانی روژ به روژ، که له بیروه‌زرو زه‌وق و چه‌شهی به‌ره‌ی مرو، رو ده‌دا، فیرکردنی به وینه‌ی شاره‌زایی و پسپوری و هه‌روا بارهینانی زه‌وق و فیکری هه‌ره‌مه‌ی خه‌لک، گرینگی تایبته په‌یدا ده‌کا هه‌روا پیداویستی په‌روه رده کردن و بارهینانی که‌سانی که کاری پسپوری و شاره‌زایی یان، بلاو‌کردنه و په‌ره‌دانه به فهره‌ه‌نگ. به‌ورد بونه‌وه له و مه‌به‌ستانه‌ی سه‌ری، ئهم مه‌به‌ستانه‌ی خواره وه ئه‌شی بکه‌وینه به‌ر سرنج‌دان:

۲۶ - په‌ره‌دان و کامل کردن فیرکردنی، شاره‌زایی و پسپوری هونهر (له به‌رنامه‌ی خویندنی ناوه‌ندی: (فیرگه و فیرانکو)، زانینگه و زانکو له ریشه‌ی ئه‌ده‌بی، موسیقی): ده‌نگ و ئاواز) هونهره‌کانی نومایشی، هونهره‌کانی ته‌جه‌سومی و دیاری کردن به‌رنامه‌ی فیرکردنی هونهر، به پیی‌ه‌ز و نیازه‌کانی ولات، له به‌رنامه دریرماوه و ساز کردن و ته‌وسیه‌ی فیرگه و فرانکو‌ی هونهری له سه‌ر بنه‌ره‌تی ئه و نیازانه.

۲۷ - ناسیاو کردن تاکه تاکه کومکار له گه‌ل هونهر و کوشش بو په‌روه‌ده کردن و بارهینانی؛ زه‌وق و بیر و هزر و هه‌روا ورد بونه‌وه له زیده‌بونی نیازه‌کانی هونهری ئه‌وانه، به‌ویته‌ی یه‌ک پیداویستی تاکه و کومه‌لایه‌تی، تا ئه و شوینه‌ی که هونهر له گه‌ل ژبانی

تا که تا که و دهسه دهسه ی جیاجیای کوور و کوومه لگا، تیکلابین و لیک بتالین و نهوه، پرواتاترو دلپهسه ندرتر بکه ن.

پهروه رده کردن و بارهینانی زهوق و چه شه ی خه لک به گشتی، نه بی له ریگای فیر کردن (له فیرگه ی زاروگان، دهوره ی سه ره تایی، ناوه ندی و عالی) به کوومه گی که رهسته ی بیستنی، دیتنی و دنه دان و ته شویقی خوینده وارن، بو به شداری کردن له تیکوشانه کانی هونه ری و ههروا، له ریگای فیرکردنی هونه ر، له یانه و کلاسه ئازاد و کانون و باشگا کانی هونه ری و... نه نجام بدری.

که رهسته کانی پیوه ندی داری کوور و کوومل، له شوین دانترینی که رهسته گه لیکه ن، که ده کاری و ده توانی بو به ره و پیشچونی نه و بهرنامه ن، له نیو چینه جیاجیای کانی کوومه لایه تی کوومه گ بکا. له و بهرنامه نی واپیوه ندی پهروه رده کردن و بارهینانی زهوق و چه شه و بیرو هزرو نه ندیشه ی، خه لک به وینه ی گشتی، نه بی ژینگه ی ژیان و شته ده سکرده کان، که خه لک، روزانه، نیازی پیانه، ههروا له روانگای جوانی و جوانکاری، نه بی بکه ویتنه بهرورد بونه وه و به چاوه دیری کردن، به سه ر شیوه کانی میعماری و نه ندازیاری و شارسازی ژینگه یی، مام ناوه ندی و دلپهسه ند به دی بیئی.

۲۸ - سرنجدان بو به دهینانی دهوره ی بهرزو عالی له زانکوگانی، واهه ن یا دامه زراندن و سازدانی فیرگه ی شارزایی و پسپوری، یا فیر کردن له زیمنی خزمه ت کردن، بو پهروه رده کردن و بارهینانی کار به دهسانی فرههنگی (ههلسورپنه ران، بره و ده ران).

مه به ست له کار به دهسانی فرههنگی تا که تا کی که که له نیوان هونه روه ران و خه لک دا، پیوه ندی به دی دیتی. یا له نیوان ئاسه واری هونه ری و خه لک دا پیوه ندی سازده دا و نه وانه بو به شداری کردن، له تیکوشانه کانی فرههنگی دنده دا و ته شویقیان ده کا.

□ کڙی ۵ - پوره گرتنی فورهنگ.

۲۹ - به هیڅ کړدنې بڼه رته تی مه عنده وی ژبانی کومه لایه تی و کومه گ کړدن به هه لدان و بهر ز بونه وهی کور و کومکار، له ریځگای به ریځوه بردنی بهر نامه کانی پوره دان به فورهنگ و دابین کړدنې نیازه کانی فورهنگی، تازه خوینده واران، له نارمانجه کانی بڼه رته تی سیاسه تی فورهنگی به.

بهر نامه کانی پوره گرتنی فورهنگ له ریځگای خواره وه نه انجام ده دری:

۳۰ - که لک و هر گرتن له رادیو، تلویزیون: (دهنگ و رهنک)، فیلم، کتیب، روژنامه و

گوفار، کامپیوتر، اینترنیت و... که فورهنگ بگاته ده سی هه موان.

۳۱ - به دپهینان یا پوره دان به ناوهندی فورهنگی و که لک و هر گرتن له وانه به ناوی

ژینگه ی شویندانه ر، بو بلا و کړدنه وه و پوره دان به فورهنگ، له نیو تا که تا کی کور و

کومکار.

ناوهندی فورهنگی بریه تین له:

ټلف - فیږگه و فرانکو، که باوترینی ناوهندی فورهنگی (زار و خانه، فیږگه، فیږگه ی

ناوهندی، پُرانکو، زانینگه وزانکو) و له و شوینانه ی که له ناوهندی، فورهنگی تر، دورن له

بلا و بونه وه و گه شه دان به فورهنگ گرینگی به کی تایه تی بو هه به.

بی - کتیبخانه (: په رلان)، موزه و هوډه و تالاره کانی نومایش (سینه ما، ته ئا تر و

گالوری) که ټه بی به ناوی بنکه و پایه گاکانی، فورهنگی، هه مو ټیمکانات و هیڅو ته وانی

خوتانی بو په ریځوه بردنی بهر نامه جیاجیا کان که ده بڼه هو ی بلا و بون و پوره ساندنی

فورهنگ، به کاربری.

جی - ټه نجومه نه کان و کور و کومه له کان که ټامانجیا پشتیوانی کړدنه، له ریښته به کی

تایه ت، له فورهنگ و هونه ر و پوره دان به وه یه (ټه نجومه نی ټه ده بی، کانونی فیلم،

ټه نجومه نی کتیب خوښه ویستان - ټه نجومه نی موسیقی یا ته ئا تر و...).

دی - خانویا هوده‌ی فهره‌نگ که مه‌به‌ستی په‌رورده کردنی زه‌وق و چه‌شه و شیاوی و لپه‌تویی و به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌ی بیرو هزری تاکه تاک و هه‌روا دلگرم کردنی ئەوان به‌به‌شداری کردن له تیکۆشانه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی و به‌پیی هه‌ل و مهرجی تایه‌تی شار یا گوند، بیچم و جووری کار و ئیمکانات ته‌فاوه‌تی ده‌بی.

ه - هۆده یا مالی لاوان، که له ته‌مه‌نی جیا‌جیای دیاری کراوی، له گه‌ل فهره‌نگدا، ناسیاو ده‌کاو عه‌شق و ئەوینی به‌شداری کردن له به‌رنامه‌کانی فهره‌نگی و کۆمه‌لایه‌تی دا له‌واندا به‌دی دینی و زیده‌ی ده‌کا

□ کۆزی ۶ - فهره‌نگی کوردی له‌په‌وه‌ندی له‌گه‌ل فهره‌نگه‌کانی تر

۳۲ - له‌دنیای ئەم‌رودا، به‌په‌ره‌گرتنی روژبه‌روژی پیوه‌ندی ناوگه‌لانی و زیده‌بونی نیازی به‌ره‌ی مرو، به‌په‌وه‌ندی ئابوری له‌گه‌ل یه‌کتردا، ده‌ره‌تان و هه‌ل و مهرجی په‌ره‌دار، بو‌که‌لک و هه‌رگرتن له‌فهره‌نگی یه‌کتر به‌دی هاتوو. ئیستا ولاتانی که‌دارای که‌له‌پوری فهره‌نگی به‌ره‌فره و فراوانن، له‌لایه‌که‌وه، ئەتوان به‌فهره‌نگی سه‌نه‌تی خویان که‌داوینته‌یی په‌ره‌داری هه‌یه، ده‌وله‌مه‌ندو‌غه‌نی تری بکه‌ن و له‌لای دیکه‌یشه‌وه، به‌فهره‌نگی که‌و نارای خویان گه‌شه‌و نه‌شه‌یی تازه‌تری پیی بدن.

تیکۆشان له‌و رینگایه‌وه، سه‌ره‌رای ئەوه‌ی هۆی به‌ره و پیشچوون و به‌رزبونه‌وه‌ی فهره‌نگه‌کانه، زنجیره‌یی لیک‌حالی بونی ناوگه‌لانی و ئاشتی و دوستی نه‌ته‌وه‌کان و پته‌و بونی ئەوانه، به‌دی دینی و دابینی ده‌کا.

کوردستان به‌وه‌موو که‌له‌پوره، پر‌نرخه‌ی خۆی، ئەبی له‌و تیکۆشانه، که‌پایه‌ی ئاشتی جیهانی و پیوه‌ندی مه‌عه‌نوی گه‌لان، پته‌وتر ده‌کا، نه‌خشی هه‌بی و به‌شداری. کوردستان ئەو پارچه‌به‌هه‌شته، له‌حه‌وزه‌ی جو‌غرافیایی فهره‌نگی کورده‌واری و له‌مه‌یدانی شویندانی زمان و ئەده‌ب و وێژاوهری کوردیشدا ئەبی بنه‌ره‌ت و ئوسولی دیاری کراو، بکاته‌بنه‌ره‌تی تیکۆشانه‌کانی فهره‌نگی کورده‌واری.

به سرنجدان به و مه به ستانه، ریبازی فرههنگی کورده واری له هه نده ران، نه مانه ن:
ئه لف - په ره دان و پته و تر کردنی پیوه ندی فرههنگی رو به رو له گه ل و لاتنی دیکه دا،
له بواری به دیهینان و پته تر کردنی لیک حالی بونی زیاتر و هه روا په ره دان، به پیوه ندی
فرههنگی له گه ل سازمانه فرههنگیه کانی ناوچه یی و نیو گه لانی.
بی - ناساندنی بایه خه فرههنگیه کانی کوردستان به جیهان بوغهنی کردنی فرههنگی
به ره ی مرو.

جی - به دیهینانی پیکه وه گریدانی فرههنگی له گه ل و لاتانی که له گه ل کوردستان له
که له پوری فرههنگیدا، هاو به شن و لیک نیریکن.

□ کزی ۷ - هاودهنگی

۳۳ - له ریکای گه یشتن، به ئامانجی سیاسه تی فرههنگیدا، له بهرنامه و تیکوشانه کانی
فرههنگیدا، ئه بی شاخه و لکه کانی جیا جیای ولات، ئه بی ها و دهنگ بن. شورا و
ته گبیری بهرزی فرههنگ و هونه ر، له بن چاوه دیری سهروکی دلسوز و فرههنگ
دوستی کوردستان دابی، بو هاودهنگ کردن له بهر یوه بهری سیاسه تی فرههنگی
کوردستاندا.

۳۴ - وه زاره تخانه کانی فرههنگ و هونه ر، زانیاری و فیرکردنی بالا، فیرکردن و
بارهینان، وه رازه تی ئاسایش و سازمانی بهرنامه و بودجه بهرپرسی بهر یوه بردنی راست و
دروستی بنه ره تیه کانی سیاسه تی فرههنگیان به ئه ستویه.

۳۵ - سازمانه، ناده وله تی به کان، ئه بی له بهر یوه بردنی سیاسه تی فرههنگی و بو
به ره و پیش بردنی ئامانجه کانی فرههنگی به گیان و دل به شداری بکه ن و ده سمایه ی
تایبه ت بو سه رخستنی بهرنامه ی فرههنگی، وه گه ر بخری و دنه یش بدرین.

۳۶ - شواری فرههنگ و هونه ر، به پیی دیاری کردن و ئه ری کردنی ئه م شواریه له ناوه ندی
بهرزی فرههنگ و هونه ر، به پیی دیاری کردن و ئه ری کردنی ئه م شواریه له ناوه ندی

ئوستانه كان پيڭ دى، به ورد بونهوه له بارو دوڅى كومه لايه تى و فهرهنگى، ناوچه، ئهركى سازدانى هاودهنگى له تيكوشانه كانى فهرهنگى ناوچهى خوڤى به ئهستويه. جوزوهى شوراي بهرزى فهرهنگ و هونهر، ناوهندى ليكولتهوه و هاودنگى فهرهنگى سالى ۱۳۵۲ هه تاوى ئيران (شه پۆل).

□ نوكته: فهرهنگ far-hang يا farhang: قاموس: په توكيكه، كه كومايه ك واژهى زمانىك يا چهن زاراوهى، به رافهوه، تيدا نوسراو يا چاپ كرايى. فهرهنگى كوردستان: گيوى موكرىانى چاپى ۱۹۹۹ ز - ئاراس، ههولير.

ئهدهب (ئفس)، تهريهت و بارهينان، زانين، عيلم، مهعريفهت، كومهلەى ئاداب و روسوم، فهرهنگى باوى كارساز، كومهلەى زانين و مهعاريف و هونهره كانى يه ك نهتهوه (فهه)، Culture - فره + ههنگ: زاف، زيده، زور، فره، زياد، پر، گهليك. - ههنگ: ميش ههنگوين، كومهلەى زور كه له نيو خهليف يا پلور - ي ههنگ كه ميش ههنگوينى فره و زيادى ههبي. ههنگوين: ههنگمين، ههنگف و ههنگفين. نهقل بهواتا، فهرهنگى فارسى د - موعين چاپى ۵ سالى ۱۳۶۲ هه تاوى ئه ميركه بير، تاران.

□ فهرهنگ: وشه دان، پهراوى كه په يوينى زمانىكى تيدا كو كراوه تهوه، ئاوهز، ئهقل، شعور، لوغه تنامه، ههنبانه بوړينه، فهرهنگى كوردى، فارسى ههزار، سروس ۱۳۸۱ تاران.

ماد و نشینگه و وارگه‌ی ماد

ئهو دهشت و چیاو کیتقه، بهرز و تهرزانه‌ی نیوان کیتقه کانی زاگروس (زگروتی) و که‌ویری خوئی، له روژگارانی دور و که‌و نارا، که‌هۆز و نه‌ته‌وه‌ی ماد، ده‌سه‌لائی به سه‌ریدا هه‌بووه و فه‌رمانه‌وایی تیدا کردوه، به نیشتمان و وارگه‌ی ماد، ناوبراوه. له کتیبه میژو یه کاندای، له (۲ ماد) یاد، کراوه، ماد - ی گه‌وره یا عیراقتی عه‌جه‌م یا ناوچه‌کانی کرماشان، هه‌مه‌دان، ئەراک، قه‌زوین، ره‌ی (ریی و ریگا)، نه‌هاوه‌ند، ئیسفه‌هان، لورستان: (پشتکو و پیشکو) یانی له باکورو باکوری غه‌ربی، که لکاوه، به قه‌فقاز و ده‌وله‌تی ئارارات (: ئه‌رمه‌نستان)، له مه‌غریبه‌وه، لکاوه، به کلده و ئاشور و له باشوریشه‌وه، لکاوه، به ئیلام: (پشتکو) و به خلیج، خلیجی ئیرانیان و له روژ هه‌لا تیشه‌وه، لکاوه، به ریی و به ماد - ی گچکه‌وه، یا ئاترو پاتان (: ئازربایجان).

هۆزی ماد

به قسه‌ی هیریدوت و زور به‌ی لیکوله‌ران، ماد و نه‌ته‌وه‌ی ماد، له وارگه و نشینگه‌ی خوین له ئاترو پاتان و ده‌ورو به‌ری هه‌مه‌دان، بلاو بیوونه‌وه و ساله‌های سال بو، به ده‌س هیرشی ئاشوره‌وه دیان ئالاند، به لام له کلکه‌ی سه‌ده‌ی هه‌شته‌می (۸) به رله‌زاین له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی ۷ به رله‌زاین، به‌ره‌نگاری ئاشور بونه‌وه و فره به ئازایی و بویری و له کارزانی، ده‌وله‌ت و ئیمپه‌راتوری ماد - یان، سازداوری و رسمی و لات به‌ریوه بردن و فه‌ن و فنون و هونه‌ری یه‌ک، گرتن و به‌رگیری کردن له هیرشی دژ و دوژمنانیان به شیوه‌یی تازه و نوی و به‌دانسته، به دیهینا و دایان مه‌زراند.

- پروفیسور سایش SAYCE و فره‌یی له خوژ هه‌لات ناسانی ئوروپانی، باوه‌ریان وایه، که هۆزی ماد، هۆز و عه‌شیره‌تی کورده، هه‌روا، ده‌سه‌یی فره له میژوزانانی ئیرانی، که‌سه‌یی وه‌ک موشیر ده‌وله، بروای وایه، که کوردی، ئه‌مرو، له‌ره‌گه‌زی ماد - ه.

دهوله تی ماد

هوژی ماد، بو زرگار بون له هیژی ئاشور، یه کیه تی و وه حده تیان له نیو خودا، سازداو به فرمانده یی دیاکو-ی ماد، ئیمپراتوری ماد، له ۷۰۱ بهر له دایک بونی عیسا مه سیح به دی هینراو ۱۵۰ سالیس ته وده ولت و ئیمپراتوریه ی ماد، بهردوام بووه.
دیاکو: (دیوکس) ۷۰۱ تا ۶۳۳ بهرله زاین.

دیاکو، کوری جوتیاری به ناوی فرائورتیس یا فهروه رتیش بووه، فهروه رتیش، مرویی راست، کارچاک، بیرپاک، شیاو، مرو خوشه ویست بوو، خه لک بو لابر دنی دژو دوژمنی و نه هیشتنی کهند و کووسی خویان، ده چونه لای ته و تا داوه ریان له نیوا بو بکا و کهندو کو سپیان، له سهر، لادا، دیاکو که له بن چاوه دیری و فیترکردن و بارهینانی فهروه رتیشی باوکیدا، پینگه یشتبو، فرهزو شیاوانه و میرانه و شیرانه و مرویان، توانی به پشایی بگا.

میژو ده لی: دیاکو، هیکمه تانه: همه دانی کرده پیتهخت و قه لاو که لاتیکی، بو خوی سازدا که دارای ۷ کوشک و بالاخانه بووه و به سهر یه کترا روانیویانه و رهنک و نه خش و نیگاری تایه تیان، هه بووه و کوشکی شاله که لاتی حه و ته م دا بووه و بورجه کانی ته لایی رهنک بون، گویا به شیوه ی دهرباری پاشاکانی ئاشوری، سازی دابون. دیاکو له و سهرده مه ی که سارگوئی ۲ پشای ئاشور، سناخریب کوری سارگوئن ئاشور به نی پال، له گهل عیلام و بابل و میسر، خهریکی شهر و شور بوو، دیاکو بناغه ی سه لته نه تی ماد و کوردی دانا.

فهروه رتیش ۶۵۵ - ۶۳۳ بهرله زاین، دوا ی مردنی دیاکو، فهروه رتیشی کوری که هیژیدوت به فهرا ئورتیس، ناوی بردوه، له جیی دیاکو ی باوکی، له سهر ته ختی به ختی پشایی دانشت.

فهروه رتیش، مرویی له کارزان، زیره ک و پرهوش بووه، له گهل ئاشوریه کاندا، به ئاشتی رای ده بوارد، تا خو بی قهوی و پره یژ کرد و نه وسا ده سی کرد به گه شه دان و

په‌ره‌دان به ئاوو خاک و تایفه‌کانی ئاریانی که له روژه‌ه‌لآتی ماد، ده‌ژیان و هه‌روا، ناوچه‌ی پارسی هینابه‌بن ده‌سه‌لآتی خوئی و له پاشان به یارمه‌تی پارس و یارانی خوئی، هیرشی برده‌سه‌ر ئاشوور، به‌لام، تیشکاو له‌و جه‌نگه‌دا فه‌روه‌رتیش کوژرا.

هووه‌خشه‌ته‌ره (۶۳۳ - ۵۸۵ به‌ر له‌زایین).

هووه‌خشه‌ته‌ره، کوری فه‌روه‌رتیش، که یونانیه‌کان به (کواکسار) ناویان برده‌وه، پاشایی ژیر و به‌مشور، سیاست زان و خاوه‌ن ئیراده‌ولینه‌وین بووه، دوای ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر ته‌ختی پاشایی دانیشته، سپایی به‌نهم و ته‌رتیبی، به‌شیوه‌ی ئاشور، له‌سواره و پیاده، پیکه‌وه‌نا، که دارای تیروکه‌وان و شیر و شمشیر بون، جادوای ئه‌وه‌ی شه‌روانانی به‌فه‌ن و فنون و هونه‌ری، به‌روه‌وانی و به‌رگیری له‌ولآت و نیشتمان، فیرکردو باری هینان، هووه‌خشه‌ته‌ره، به‌ئاوه‌ها سپایی ته‌یاره‌وه، هیرشی برده‌سه‌ر ئاشوور و شاری نه‌ینه‌وا (پیتته‌ختی ئاشوری) ده‌وره‌داو نیزیک بوو، بیگری و بیهینیتته‌بن ده‌سلآتی خوئی، خه‌به‌ره‌ات، سکا‌کان، له‌قه‌فقا‌زه‌وه هیرشیان بوئا‌ترو پاتان هیناوه، پاشای ماد، به‌ناچار، ده‌سی له‌داگیرکردنی نه‌ینه‌وا، به‌رداو به‌ره‌و، نیشتمان‌گه‌راوه و له‌که‌ناری ده‌ریاچه‌ی ورمی، ئاوقه‌ی شه‌روانانی سکا، هات و باشاری نه‌کردو سکا بووماوه‌ی ۲۸ سال له‌و ناوچانه‌و له‌ئاسیای گچکه، خه‌ریکی کوشته‌و بری خه‌لک و تالان کردن بون. سه‌ره‌نجام، هووه‌خشه‌ته‌ره، رینگاچاره‌یه‌کی به‌بیراهات و له‌مه‌جلیسی جه‌ژنی‌کدا، پاشاو سه‌رانی سپای سکا له‌حالی مه‌ستیدا، کوشته‌و ئه‌وانی تری هیناوه‌بن ده‌سه‌لآتی خوئی و سکا‌ی موتیعی خوئی کرد و له‌وکات و ساتانه‌دا نه‌بوپوله‌سه‌ر، که‌له‌لایه‌ن شای ئاشوره‌وه، کرابووه، حاکی بابل، به‌دژی ئاشور، راپه‌ری و هووه‌خشه‌ته‌ره، ده‌ره‌تانی گیرکه‌وت و له‌گه‌ل (نه‌بوپوله‌سه‌ر)، یه‌کی‌گرت و په‌یمانی دوستیان پیکه‌وه‌گریداو به‌جوته، هیرشیان کرده‌سه‌ر نه‌ینه‌وا، پاشای ئاشور له‌گه‌ل یارانی خوئیان فریدا ناوئاگرو خوئیان سوتاندن و نه‌ینه‌وا، که‌وته، ده‌س شای ماد و حاکی بابل، جادوای ئه‌وه، هه‌رچی مولک و مالی ئاشور، که‌له‌ناوچه‌ی سه‌روی ده‌جمله‌بوو، که‌وته‌بن ده‌س ده‌وله‌تی ماد و به‌ینه‌نه‌هره‌ین (نیوان دو روان)ی خواری و سوریه و فه‌له‌ستینیش، که‌وته

بن دەس دەولەتی بایبل. [نوکتە - ۱ - سکا، هۆزیکێ ئاری نیژادە و لە دەورووبەری ئێران ژیاون و لە سەرەتای سەدە‌ی ۷ بەر لە زایین، لە چیاکانی قەفقازەو، هەلیان کوتاوە تەسەر نازربایجان و کاریان کوشت و برو تالان کردنی خەلک بوو - ۲ - نەبو پوله‌سەر دامە زریته‌ری زنجیره‌ی کلدانی‌یه (۶۲۵ - ۶۰۵ بەر لە زایین). ئەو کلد، کە بەشی له ئاشور بو له ئاشوری جیا کردە وە و سەر بە خۆی کرد و لە گەل دەولەتی ماد، پەیمانی دوستی بەست و بە جوتە، نەینەوا پینتەختی ئاشوریان گرت (۶۱۲ بەر لە زایین) و لە پاشان دەولەتی تازه‌ی بابیلی دانا. [میژو دەلی: هۆو خشه‌تەرە کچی خۆی بە بوخته‌نەر، کوری نەبو پوله‌سەر، داوایی ماره کردو بەزیره‌کی و ژیری و لە کارزانی هۆو خشه‌تەرە، توانی لە ماوه‌ی کە مەدا، گەشە و نەشەو پەرە بە نیشتمان و خاکی بن دەس خۆی له ئاسیای گچکە بدا و بی‌ره‌وینتە تەو و خاکی خۆی بلکینت بە خاکی لیدی - یه‌وه. هۆو خشه‌تەرە له بیانو یه‌ک، دە گەرا تاهیرش بکاته سەر لیدی، ئەز قەزا چەن کەس له سکاکان، لاویکی ماد - یان کوشت و لە ترسا پەنایان بە لیدی برد، هۆو خشه‌تەرە، ئەوه‌ی کردە بیانو، لە گەل ئیلیاتیس کە حازر نەبو و قاتلە کان بداتەو، لە گەلی بەشەر هات و بو ماوه‌ی ۶ سال جەنگ بەردەوام بو تا له سالی ۷ جەنگدا، گۆی روژگیرا و دنیا تاریک بو (۵۸۵ بەر لە زایین)، هەر دوای جەنگ گیرانی گۆی روژیان بە نیشانه‌ی نارازی بونی خوا، داناو ناچار پیکه‌وه، ئاشتیان کردو ئیلیاتیس پاشای لیدی کچی خۆی له ئەژیده‌هاک کوری جی نشینی پاشای ماد، ماره کرد و دواي سالی هۆو خشه‌تەرە مرد.

نوکتە - ۱ - لیدی ولاتی له خوراوی ئاسیای گچکەدا بوو، کە له باکوره‌وه، بە دەریای مەرمەرە - وە نوساوه‌وه له باشوره‌وه، بە مەدی ترانه و له خوراو او، بە دەریای ئەژە و له روژه‌لاته‌وه، بە چه‌می هالیس (قزل ئیرماق) هوه، لکاو، ناودارترین پاشای لیدی ئیلیاتیس - ه، گۆیا سکه‌لیدان له دەسهاته‌کانی ئەوانه. - ۲ - ئەنشان یا ئەنزان ناوی کۆن و کەو نارای خوزستان (: ئیلام) ه.

له روژگاری هۆو خشه‌تەرە، پان و بەرینایی دەولەتی ماد له خوراو اوه تاچه‌می هالیس، له باکوره‌وه تا ئەرمەنستان، له خوره‌لاته‌وه، تا جەیحون، له باشوره‌وه، تا ئەو

په‌ری پارس و له با شوری غه‌ریبه‌وه، ده لکا به سنوری ده‌وله‌تی، بایله‌وه.

ئه‌ژی ده‌هاک (۵۸۵ / ۵۵۰ به‌رله‌زاین).

دوای هووه‌خشه‌ته‌ره، ئاژی ده‌هاک: (ئاستیاک: ئیخوویگۆ-ی کوری، له‌جیی باکی چووه، بان ته‌خت و بو‌ماوه‌ی ۳۴ سالی ره‌به‌ق پاشا بو‌وفره به‌ئارامی و ئاسایشه‌وه حوکومه‌تی کردوه و دارو ده‌سه‌که‌ی فره به‌شادی و خو‌شی و بی‌شه‌رو شو‌ر رایان بو‌اردوه و سپا‌که‌ی ته‌مه‌ل و ته‌وه‌زهل ببو. که‌مبوجیه‌ی باوکی کورش (دانیشتن له‌بان ته‌خت ۵۵۹ و کوژران له‌ ۵۲۹ به‌ر له‌ زاین)، له‌وه‌سه‌رده‌مه‌ی دا، له‌ ده‌وله‌تی ماد، ئیتاعه‌تی ده‌کردو حاکمی پارس و ئه‌نشان (: یا‌ئه‌نزان، ناوی قه‌دیمی خو‌زستان: «عیلام-ه) له‌لایه‌ن ئاژی ده‌هاک به‌وسپی‌ردرابو، پاشای ماد، ماندانا-ی کیژی خو‌ی له‌که‌مبوجیه‌ ماره‌کردبو و له‌و ژن و می‌رده، کورش هاتبوه، دنیا، ئاژیده‌ده‌هاک له‌ئاخری پاشایی خویدا چون دیتی بابل ئالو‌زاوه، بو‌داگیر کردنی بابل، سپای کیشایه‌نیو‌دوروان (به‌ینه‌ نه‌هره‌ین) هه‌رله‌وه‌سه‌رده‌مه‌ی دا، کورش له‌پارسه‌وه، سه‌ری به‌رزکرده‌وه و سه‌ره‌نجام له‌ سالی ۵۵۰ به‌رله‌زاین ده‌وله‌تی ماد، به‌ده‌س کورش دو‌ابرا‌بو.

ژی‌اروشارستانی ماد

ئه‌وه‌ی له‌بابه‌ت ژیار و شارستانی ماد-ه‌وه‌دوتری، له‌شو‌ینه‌وارو که‌تیه‌ی هه‌خامه‌نشی و ئاشوری و بایلی و ریوایه‌تی یونانیانه‌وه، ده‌رده‌که‌وی؛ به‌که‌لکه، به‌لام، له‌خودی ماد، شو‌ینه‌واری که‌هه‌یه، موجه‌سه‌مه‌ی شی‌ری له‌به‌رد، له‌نی‌زیک هه‌مه‌دان، وینه‌ی مرویی له‌به‌رد، ئاشراو، به‌جلك ولباسی ماد-ی له‌ده‌خمه‌یی له‌نی‌زیک سه‌ریپل زه‌هاو، که‌ئیستا به‌دوکان-ی داود، ناوداره، هه‌روا وینه‌ی فروه‌یر له‌بان به‌ردی، له‌لای ده‌خمه‌یی له‌نی‌زیک سه‌حنه، ده‌خمه‌یی له‌دلیرانی لورستان که‌به‌وه‌تاغی فه‌ره‌اد، ناوداره، وینه‌ی له‌به‌رد، تراشراوی پیاوی له‌حالی په‌رستش دا، له‌ده‌خمه‌یی بچوکدا، له‌ئاوایی «نوئیسحاق وه‌ند» نی‌زیک کرماشان و وینه‌ی شاورو‌حانی له‌دولای مه‌شعلی ئاگر، له‌قیز قاپان.

به‌رله‌دامه‌رزاتی ده‌وله‌ت هوزه‌کانی ماد، حوکومه‌تی ملوک ته‌واییان، هه‌بووه و

هه‌رده‌سه‌یی بو خویی، دارای نیزامی سهر به‌خو بوون. یه‌کی له روژ هه‌لات ناسانی فه‌رانسه‌وی به ناوی دارمیستیر بروای وایه، که کتییی ئایینی زه‌رده‌شت که ئاو یستا - یه، به زمانی ماد - ی کوردی نوسراوه و دانراوه و له راستیدا، زمانی کوردی ئه‌مرو له ریشه‌و ره‌گژی ئه‌و زمانه‌یه.

دوای نه‌مانی سه‌لته‌نه‌تی ماد و هاتنه‌سهر کاری کورشی کچه‌زای ماد، سه‌رزه‌وی ماد، به تاییه‌ت ناوچه‌ی زاگرووس، دوه‌مین ساترابی، ولات بوو له ده‌رباری تازه‌دا، مه‌ردانی ناودارو سه‌ربه‌ده‌روه‌ی ماد، هه‌روه‌ک جارن، دارای ریژو با یه‌خی خویمان بوون و کاری گرینگیشیان به ده‌س بوو. له که‌تیه‌کانی ته‌ختی جه‌مشید و هه‌روا له مه‌تن و ده‌قه‌کانی تاریخ، ناوی ماد و هه‌خامنشی له که‌ناری یه‌کترا هاتووه، چون یه‌ک ده‌رمیان کورده‌مادی‌ک به که‌وای مرادخانی و کلاوی لبادی به شیوه‌ی ئه‌مرو لورو له‌ک و هوژی کوردی شکاک به جوانی ده‌بیندری و ده‌ناسرین. دیاره‌ ساسانیان، شوانکاره، کورتی، یه‌کان و مه‌رد - ی یه‌کان، کورد بون، کوری به‌لخی له فارسنامه‌دا، ده‌لی: کوردانی پارس پینج روم؛ زوم بون و هه‌ر زومه‌یش، سه‌ده‌زار حومه‌و که‌س بون و فره‌به‌شان و شکو و دارای ئه‌سپی، ره‌سه‌نی کوردی و چه‌ک و چول بوون. یه‌ک له‌و هوژه‌ کوردانه‌ی ناوچه‌ی فارس و شیراز، شوانکاره بووه، که له سالی ۴۲۱ زایینی حوکومه‌تیکیان سازداوه و تا ۷۵۶ سال به‌رده‌وام بووه، له کتییی مه‌جمه‌عولته‌نسای شوانکاره‌ی کوردا، هاتووه، که تایفه‌ی شوانکاره، له زاروکی ئه‌رده‌شیر - ی بابه‌کانن، جا چون له عه‌شیره‌تی شوانکاره‌ی روم بازنجانن که هه‌مان بازرتگی، یه‌و ساسان که له ئیسته‌خری فارس ده‌ژیا و موبیدی مه‌عه‌دی ئاناھیتا بوو، ژنیکی به‌ناوی رام به هه‌شت له خانه‌دانی بازرتگی له خووی ماره‌ی کرد، که له‌وژنه‌ بابه‌ک له دایک بووه، به‌و پیی یه‌باپیره‌ی ئه‌رده‌شیر بابه‌کان که ساسانه، ساسان له تایفه‌ی شوانکاره‌ی کورده و دایکی بابه‌کیش له تایفه‌ی بازرتگی کورده، به‌و جوژه، سه‌لمیندراوه که ئه‌رده‌شیری بابه‌کان کورده و تاریخی ته‌به‌ریش له قه‌ولی ئه‌رده‌وانی پیخه‌م، کورد بونی ئه‌رده‌شیری سه‌لماندوه و به ناوی کوری کورد، ناوی بردوه (شه پۆل).

بیستون

بیستون ناوی به خش، شار، کیوو به رده نوسراوی به خه تی میخی زه ماننی کوئی
 ئیرانیان، بابیلی و ئیسلامی هی داریوشی ته وهل که له شارستانی هه رسینی ئوستانی
 کرماشاندایه.

Bagostana - ناوی بیستون له وینهی فهرزی واژهی به غستانه له زمانی ئاقیستادا
 (کونت ۱۰۸، قوره شی، ۱۷۹). ئەم واژه یه له دو بهش (به غه) به مانای خوا، وه
 پاشبهندی جیی (ستان) به واتای جیی خوا و په رستشگه، یاوه ک بیژین: (وارگه و
 نشینگه یه زدان) له شانامه ی فیرده و سیشدا (به غه ستان) به په رستشگه و کاروانسه را و
 جیی حه وانه وه یه ک، ناوی بردوه (بروانته ۲۳۴۶/۵؛ قوره شی، کونت هه رئاو جیی
 یانه). ئەم ناوه له سه ر چاوه ی یونانیدا (به گیستانوس Ba8 bistanus) زه بتکراوه (بروانته
 دیو دوروس، ۱/۳۹۳) و له سه ر چاوه کانی ئیلامیدا به وینهی: به هستون (ئینی روسته،
 ۱۶۶، ئینی حه و قه ل، ۱/۳۵۹، کوری فه قیه، ۲۵۵؛ یاقوت، ۱/۷۶۹) و بیوستون
 (ئسته خری، ۱۱۹، ئەشکال عالم، ۱۴۳، میقه ده سی، ۳۹۶) وینه ی جورا و جوری ته و
 ناوه، له سه ر چاوه ی ئیسلامی و ئیرانی ئەم سه رده مه دا ئەشی له و شکله فهرزکراوه ی
 (به یه ستان) له زمانی په هله وی: گورانی، ساسانی، بی. که له ۲ به شی (به یه) گوردراوی
 (به غه) له زمانی کوئی ئیرانیاندا (مه که نزی، ۱۷) و پاشبهندی مه کانی (ستان) ه.
 (فه ره وه شی، ۴۰۸).

به شی بیستون: ئەم به شه یه کی له به شه کانی دوانه ی شارستانی هه رسین - ه، که له ۲
 دیهستان به ناوی جه مچه مال و شیز و شارستانیک به ناوی بیستون که دارای ۷۲ گوندی
 ئاوه دانه، پیک هاتوو (نه شریه...، ۴۷، سه رژماری، ناسنامه ی ۳). به شی بیستون له
 باکوره وه ده لکی به دینه وه له به شه کانی شارستانی سه حنه و له روژه لاتوه. به به شی
 ناوه ندی شاری هه رسین و له خوراواوه، ئەنوسی به به شی ناوه ندی شارستانی کرماشانه وه

(نه خشه...).

بهشی هه ره گه وه ره ی بیستون، له ده شتی چه مچه مال پیکدی، ئەم ده شته له با کورو با کوری روژ هه لانیه وه، ئەلکی به کیتقه کانی هجر خانه، له روژاواوه، به بهرزایی به کانی سیراکومه، نه جوران و کیتی بیستون وله باشوری خوراوایی ئەلکی به رزایه کانی شیرزه رد و دریز کیتف (ئه حمه دی، ۶۴).

دیاره کههف و کهل ۲ واژهن له قورئانان، له بنه ره تا: کیتف و کال - ه - که کال به واتای: پیر - ی کوردی و... و کراونه ته عه ره بی (شه پوئل). چومه ئاوه کانی (گاماساو) و (دینه وه رئاو) له گرینگترین چومه کانی ئەم به شه ن. ئەم ۲ چومه له ئابوری بهشی بیستون گرینگکی به کی فراوایان هه به (هه ره وه، ۵۶). گرینگترین بلندی و بهرزایه کانی شاری بیستون. رشته کیتقه کانی (په راو) ه - یانی پروته ژێ له ئاو، ئەم رشته کیتقه ۶۲ کم دریزو ۳۶ کم پانه (له پاتترین جیی) له ۴۵ کیلومتری با کوری خوراوای کرماشان - ه وه دهس پیی ده کاو بولای باشوری خوراوایی تا شاری بیستون که له ۳۶ کیلومتری با کوری خوراوایی شاری کرماشان پان و به رین و ره واوه ته وه. بلیندترین دوندی ئەم رشته کیتقه له بهشی بیستون، کیتی بیستونه به بهرزایی ۵.۸۰ ۲ متر له بان ده ریا دایه. ئەم کیوه بلیندترین دیواره ی به ردینه ی کوردستان و ئیرانه (جه عنهری. ۱۲۵، ۱۳۱).

ئابوری بهشی بیستون: ئابوری ئەم به شه له سه ر بناغه ی کشت و کال، جوت و گا، ئاژه لدار ی و سه نعت ده سور ی (ئه حمه دی، ۱) بهشی بیستون به هه بوتی هه ل و مه رجی شیاوی کهش و هه واو خاکی پرداهات، کشت و کالی پر پیت و به ره که تی هه به، موچه و مه زرا کانی بیستون، زیاتر له ۱۰ هه زار کم ۲ وه. که بهشی فره له وانه به ئاوی چومی گاماساو. چوماوی دینه وه رئاو، وه کانی او ه کان ئاوده درین (هه ره وه، ۵۷-۵۸). فره ترینی ده سه ات و داهاتی کشت و کالی ئەم به شه: گه نم: جو. چوندهری قه ندو ته ره باره (فه ره نگ...، ۸۴). بهشی بیستون، که زیاتر له ۶ کارخانه و شه ریکه ی به ره مه

ہیٹی ھہ ۱۰، بہ ۱۰ کیّ لہ گرینگترین ناوہندی سہ نعتی لہ ٹوستانی کرماشاندا، دیتہ ژمار۔
گرینگترینی ٲو انہ: کارخانہی قہند، کارگہی گوتی چین، کارخانہی چیت و پارچہ
چنین. شیری پاستوریزہ و سہ نعتی خوارده مہنی ۱۰ (بروانہ، ٲہ حمہدی، ۵۸-۵۹).
بہ پیّ سہرژماری ۱۳۷۵. بہ شی بیستون، ۲۷؛ ۵۸ کہ س حہ شیمہ تی ھہ ۱۰ (سہر
ژماری، نہ تایج، ۵۴).

شاری بیستون: ٲم شارہ، کہ ناوہندی بہ شی بیستونہ لہ ۳۴ و ۲۳ پانی باکوری و
۴۷ و ۲۶ درپڑی شہرقی و لہ بہرزابی ۱۲۹۵ میتری لہ بان دہ ریادایہ (پاپلی، ۱۱۸).
شاری بیستون تا ٲم چہند سالہی دوایی دیی بو کہ لہ روانگہی دابہ شکردنہ کانی و لآت
بہ شی ناوہندی دیہستانی چہ مچہ مال لہ بہ شی سہ حنہ، لہ شارستانی ٹوستانی کرماشان
دہ ہاتہ ژمار (فہرہنگ، ھہر ٲہ و جیی یانہ)؛ بہ لآم شکل گرتنی شارستانی ھہرسین لہ
۱۳۷۴ ھہ تاوی و سازبونی بہ شی بیستون بہ ناوی ۱۰ کیّ لہ و ۲ بہ شانہی ٲوئی، تاوایی
بیستون کرایہ شارو ناوہندی بیستون (ٲہ حمہدی، ۱). ٲم شارہ لہ کہ نارکیفی بیستون دایہ
و چہمی (دینہوہ رٲاو) بہ کہ ناری ٲو تیدہ پہ ریّ (فہرہنگ، ھہ رٲوئی) حہ شاماتی
شاری بیستون لہ گہل حہ شیمہ تی ۵ شارو لکھی دہ ورو بہری لہ سالی ۱۳۸۱ ھہ تاویدا
بہ ۱۲ ھہزار کہ س دانراون و ہاتونہ تہ ژمار (ٲہ حمہدی، ھہر ٲوئی).

پیشینہی میژویی: ٲاسہ واری بہ دہس ہاتولہ پشکینہ کانی کہ و ناراناسی لہ غاری
بیستون، ژیانی مرو لہ ناوچہی بیستون، دہ گہ ریٲہوہ بو دہ ورہی موستری (سہ ردمہی بہ
ردینہی نافین بہرد) یانی برواری...، ۴۰-...، ۸۰ سال بہر لہ مرو نوامبری ۲۰۰۷ ز -
(حہریرمان، امر، ۳۰) - گرنگی بیستون لہ روژکارانی باستاندا، فرہ تر لہ بہر ٲہ بووہ، کہ لہ
سہر، ریگاکان دابووہ، لہ چہقی ریّ سپایی و بازرگانی کہ بان و فہ لاتی ٲیرانی بہ خاکی
بہ ینہ نہ ھہرین، پہ یوہند، دہدا، بیستون لہ کہ ناری جادہی باکوری تر، ھہ لکہ و تبو، بیستون
لہ دہورانی کوئندا، ھہردو ناوچہی بابیل و ھہ گمہ تانہی بہ ۱۰ کترہوہ، پیوہند، دہ داوچیا

کانی زاگرووس که له باکوری غه ربی بو باشوری شهرقی ئیران راکشاون، ته نیا ئاسانه: سافترین ریگایی ریواران هاتو چویان پیدا کردون و له روزگاری که و نارابه دهروازهی زاگرووس ناو براون (لوشای، ۴۵). ئیزیدور خاراکسی جوغرافی نوسی سه دهی ۱ به رله زابین که له نوسراوهی خویدا له بابهت کاروانه ریگایی که له خوراوی بایله وه تاسنوره کانی خوراوهی ئیمپراتوی روم کیشرابو، رافه یه کی نوسیووه و له واه بیستون به ناوی «باپتانا» له ناوچهی (کامبادنا) یادی کرده، که له یه کبونی ته وانه دا که مترین شک و دودلی نیه، چونکاله بهره نوسراوهی بیستون له لای «کامپان» داله سهر زهوی و خاکی ماد له شوین که تیهی داریوش قسه کراوه. ناوی بیستون له سهر چاوهی قه دیمی تری ئاشوری و بابلی «بهیت هومین» دا، هاتووه و فرهیش به ناودهنگ بووه (بروانه، داندامایف ۴۸-۴۹، کوبه ی ۳۹). ناوی باستانی به غهستان، خوئی نیشانهی ته وه یه، که هم کیته له روزگاران کونه وه جیگایی مدفه رک و پیروز بووه (ههرئهو، ۴۸). نوسهرانی یونانی و رومی کون له نوسراوهی خویاندا به مدفه رک بونی هم کیوه لای ئیرانیان ئامازه یان کرده. دیودو روس (۱/۳۹۳) هم کیته به جیی ژئوس به رامبه به ئهوره موزدا و ناسیست (۱۷/۳۳۵) و تهوی به جیی هیروکولیس به رامبه به ئیزه ده به هرام-ی ئیرانیان، زانیوه و ناساندویه تی. هندی له پشکینه رانی سه ردهم له سهر هم باوه رن چون ناوی به غه (بهغ) زیاتر تایبه ته به میترا؛ که وایی کیته به ردینهی بیستون جیی عبادته تی هم ئیزه ده ئیرانیه بووگه (هیترسفلد، ۱۷). هیمان هم نوکته بوئیمه روشن نه کراوه ته وه که نیوئایینی هم کیته، دواي بهره نوسراوه و حه جاری یه کانی داریوشی ته وه ل پیدا بووه یا بهرله ویش هم کیوه په رستشگهی یه کی له خویانی ئیرانی بووه و هر به و ناوهیش ناو براوه، به پیی قسه ی یه که م، ته شی به په رستشگهی ئهوره موزدا، دابنری؛ به لام ته گهر کیوی بیستون بهرله داریوش عباده تگه بوی، ته شی ته وی به په رستشگهی تایبهت به میترا بزانی. (داندامایف، ههرئهوی) هم کیوه به و تایبهت

مەندیاڤە خۆی کە لە سەر چەقی رینگاکانی گرینگی ولات، مدفە رک و جینگای سەرنجی ئێرانیاڤی کە و نارای بوو، جاھەر لەو سۆنگەو بوو، کە دارپوش، شەرحی سەرکە و تە کانی خۆی بە روی تاشە بە ردیکەو، لەدلی ئەم کێفەدا بە زمانی پەھلەوی باستان، بابیلی، ئیسلامی نوسیویەتی و بە یادگار بە جیی هیشتوو، تاکاروانیاڤی کە لەویو دین و دەچن، چاویان بەو نوسراو بەکەوی و یادی ئەو بکەن. لەدە وری سلوکی، ئەشکانی و ساسانیشدا بیستون، ھەر، وە کەدەو رانی پیشو، جیی سەرنج بوو و ئاسە واریکیش لەم دە وارانە دالە بیستون بە جیی ماو (بروانتە بەشی دوو، ھەر ئەم و تارە) لەدە وری سەرکە و تە کانی ئیسلامی، ئەعراب لە ۲۲ مانگی و ۶۴۳ - بوچونە ناو ھەریمی جیبال (کوردستان) مەجبور بون کە ئەو رینگا چروچیاڤە بیستون، بېرن، ئەوان کە بو ئەو لچار چاویان، بە کیتی بیستون کەفت، ناوی (سیننە سوسەیرە) کە بە واتای (دیانی سومەیرە) یە، بە سەر ئەوچیا بەرداویەدا، بری، سو مەیرە ناوی ژنی لەرا کردو کەن بو کە یە کئی لە کە لپە ددانە کانی پیشەوہی، دە رپە ریبوولە سۆنگە یاری جوغرافیایی کیتی بیستون، ئەعراب ئەو کیوہیان بە ددانە کانی ئەو ژنە تە شیبھ کردو (تەبەری ۱۴۷/۴، بلازەری، ۴۳۱؛ یاقوت، ۱۶۹/۳)، تاریخ و جوغرافیا نوسانی دە وری ئیسلامی لە نوسینە کانی خویندا، چەندەھا جار لە بابەت شارو کیتی بیستونەو، شتیان نوسیو و یادیان کردو، ئینی روستە بیستونی لە سەر رینگای بەغا بو رە (ری: رینگا) و ناوی. کانیاییکیشی لە داویتی کیتی بیستون، بردو کە ئاو کە بە ۵ ئاش (ئاسیاو) گیر، ئاو، داناو (پەرە ۱۶۶). کوری خورداد بیھ رای گەیاندو کە رینگای ئازربایجان و ئەر مە نستان، لە خوراسان (خوراسانی ئەسەداوا) لە بیستون، لیک جیا، دەبنەو (پەرە ۱۱۹)، لە ئەشکالی عالەم لە بلیندی و سەختی کیوی بیستون و ری چونی حاجیان لە کە ناری کیوی بیستون قسە کردو (پەرە ۱۴۳). ئیستەخری سەرە رای ئەوہی ئامازە ی بە ری حاجیان کردو کە بە کە ناری کیوی بیستون دا، دەروا، لە

بابەت تاشە بە ردو بە رداوی کیۆی بیستونیش قسە ی کردوہ (۱۱۹). کوری حەوقەل لە سەر بنەرەتی رافەیی کە لە ئاسەوارای میژویی بیستون بیستوبی، ئەوانە ی لە گەل ئاسەوارای تاق وستان لیکداوہ و نوسراوہ کە ی داریوش، بەقەد تاشە بە ردی کیتی بیستون، بە وینە ی فیژگەیی زانیوہ، کە موعە لیمی قەمچی یە کی لە دەسایە و دەبەوی شاگردە کانی تەمی بکا، یا جەلادی کە بە قینەوہ لە یەخسیرانی مەزلومی بی دەسە لآت بەدا. (۳۷۲/۱) میقدەسی لە ئاسەوارای بیستون بە ناوی یەکی لە سەر سورھینە رانی ناوچە ی جیبال (: کوردستان) یاد ی کردوہ و ئەوی بە یەکی لە قوناخە رینگای کانی (قوناخە کانی) رینگای کرماشان بوہمە دان، زانیوہ (پە رہی ۳۹۶). شوینە واری بە جیماو لە کاروانسە رای کە کوئییە کە ی دە گە ریتەوہ، بو دە ورە ی ساسانیان و سەرەتای دەورە ی ئیلامی، ئەم بیرورا دە سە لمینێ کە بیستون لە رابودوہ - کانی فرەدور، یەکی لە قوناخە رینگای کانی نیوان ئیران و سەر زە ویە کانی بە ینە نەرەین و عەرەستان بووہ (برواننە: کیانی، ۵۱۴، لوشای، ۴۵). لە ۳۴۸ مانگی و ۹۵۹ ز - کوردانی بەرزیکانی بەسە روکایەتی حەسنوہ یەین میرحوسین کە دینەوہرو، نە هاوہندو ھەمەدانی خستە بن دەسە لاتی خو ی و حوکومەتی ئالی حەسنە وە یھی (ھم) لە سالی ۳۳۰ مانگی لە شارەزور، دامەزاندوہ، حەسنە وە یھ دوای ساز دانە وە ی قلا ی سیرماج یا (سەرماج) لە نیریکی بیستون، ئازوخە و خەزینە و گە نجنیە و نە غدینە ی خو ی بردە ئەو قە لایە و لەوی خو ی قایم کردو ئەو قە لایە ی کردە ناوہندی حوکمرانی ئالی حە سنە وە یھی بەرزیکانی (رەشید یاسمی، ۱۸۲؛ ئەحمەدی، ۳۶). لە ۳۵۳ مانگی و ۹۶۹ ز - روکون دەولە، دەیلەمی کە لە قودرەت و دە سە لاتی حەسنە وە یھ ترسابو، ئەبولفەزل بن عەمید وەزیری خو ی، بە سپاییکەوہ ناردە سەر قە لای سیرماج، بە لام حەسنە وە یھ، نە یویست لە گە لیدا بە شەربێ و چەن کەسی ناردە لای کوری عە میدو ئاشتیان کردو سپاکە بەرەو دوا گە رایەوہ (ھە ر ئەو، ۳۶-۳۷). لە مانگی مە ولودی سالی ۳۶۹ مانگی و ۹۷۹ ز - بە مردنی حەسنە وە یھ، لە قە لای سیر رماج کە خو ی دروسی کردبو و نیراواہ. بە دری

کورپی له جیی باوکی دانیش، به در روژ بوژ روژ ته ستیره ی به ختی گه شترده بو تاوا پرده سه لات بوکه له سالی ۳۸۸ مانگی و ۹۹۸ ز - له دیوانی به غاوه ناز ناوی ناصره دین وده ولای به خه لات پیی دراوه و به سهر هم ناوچانه دا حوکومه تی کردوه: شماره زور، دینه وهر، کوردستان: (جیبال) همه دان، نه هاوهند، سامغان، ته سه داوا، بروجورد، به قه لاوده شتا یی نه هاوهند، (شاپور خواست: خوره ماوا، ته هواز و خوزستان تاکه رخه و ۳۰ سال حوکومه تی کردوه که ۲۸ سال له و پهری نازادی و سهر به خوئی حوکومه تی کردوه.

له ۴۴۱ مانگی و ۱۰۴۹ ز - توغرو له گی سه لجوقی بو دامرکا ندنی شورشی (ئبراهیم یه نال) ی برای که خوئی له قه لای سیرماج توند کردبو، سپایی له ۱۰۰ هزار شهروانی نارده سهری، سپای توغرو لی سه لجوقی قه لای سیرماجی ده وره داودای تیک شکانی داروده سه ی ئبراهیم یه نال، قه لاکه یشیان ویران کرد (ههر تهو، ۵۵۶/۹). له م سهر ده مه دا ویرانه کانی قه لای سیرماج له دیی سیرماج سهر به بیستون، ماوه و له چاوده دا (ته حمه دی، ۳۶). له ده وره ی ئیلخانیان، ده شتی چه مچه مال له بهر گرینگی و باری شیاوی ته بیعی و خورسکی ته ویی که تبوو به سهرنجی ئیلخانیانی مه غول، له ۷۱۱ مانگی و ۱۳۱۱ ز - به ده ستوری سولتان محمه مد خودا بهنده ئولجایتوی، شاری له و ده شته دادرست کرا. که به سولتا ئاوا ی چه مچه مال یا به غای بچوک ناوبرا، به روا له ت مه غولان مه به ستیان ته وه بوو، که هم شماره له باتی به هاری همه دان بکه نه ناوه ندی ته یاله تی کوردستان، ههر ته وه یش بوکه سلیمان خانی ئیوائی کوردی حاکمی کوردستانیان که له ناوه ندی به هار حوکومه تی ده کرد، له به هاره وه برده چه مچه مال (مه به ست سلیمانی ئیوائی پهر چه می تورک نیه (ته بولقاسم، ۱۱۳۳، حه مدوللا، ۱۰۷؛ کرماشان...، ۱۲۴؛ گولزاری، ۱/۳۹۹). له پشکینه کانی باستان ناسی له چه مچه مال، باقیماره کانی ته و شماره، بووینه کاروانسه رای که گه راوه ته وه، بوده وره ی ئیلخانیان، دوزیوه ته وه

(هه ره ئه و، ۱/ ۷۹۹-۴۰۰). له ده و ره ی سه فه و ی ریگای (عه ته بات) له بیستونه وه رویشتو وه، جاهه رله بهر ئه وه (بویشودان و حه سانه وه ی زیاره تکارانی عه ته بات) کاروان سه رایه کیان بو و چاندان له چه مچه مال سازدا (ئیسکه ندهر به گ ۲(۲) ۱۱۱/). له ۱۰۹۶ مانگی و ۱۶۸۵ ز- به پی و ه قفنامه ی شیخ عه لیخان زه ننگه نه، سهدر ئه عزه می شا سلیمانی سه فه و ی، داهات و ده رانه دی چهن پارچه مولکی له ناوچه ی چه مچه مال و دینه وهر، بو دابین کردنی ژبانی ساداتی خاتمی و کاروباری کاروانسه رای بیستون له بهر ئه وه له سهر ریگای عه ته بات و مه ککه دابو وه، که و توته بهر سه رنج، ناصر ه دین شای قاجار له سه فه ری خو ی بو (عه ته بات) له بیستونه وه، ده روا، له ئاسه واری میژویی و کاروانسه رای ئه و ی قسه ی کرده و په سنی و توه. په ره ی، ۵۷-۵۹). ئه و کاروانسه رایه، بهر له زه مانی ئه و به ده ستوری میرزا ئاقا خان نوری پینه و په رو و سازد رایه وه (برواننه: گولزاری، ۱/ ۴۰۸-۴۰۹). خانو به ره ی ئه و کاروانسه رایه له م سه رده مه یشدا، هه روا ماوه و له بهر چاوه (ئه حمه دی، ۴۱).

سه رچاوه: کوری ئه سیر ئه لکامیل، کوری حه و قه ل، محمه د صوره تی عه رز، به کوششی کرامیرس لیده ن، ۱۹۳۸ ز- کوری خور داد بیه عه بدوللا، مه سالیگ و مه مالیک، ته رجه مه ی حوسین قره چانلو، تاران، ۱۳۷۰؛ کوری روسته م، ئه حمه د، ئه لئه علاق نه فیسیه، به کوششی، دخویه، لیده ن، ۱۳۰۲ مانگی و ۱۸۸۵ ز- ئه بولقاسم کاشانی، عه بدوللا، تاریخی ئولجایتو، به کوششی مه هین هه مبلی، تاران، ۱۳۴۸، ئه حمه دی، به راته لی، جوزوه ی به خشداری بیستون (روانینی به بیستوندا)، بیستون ۱۳۸۱ هه تاوی ئیسکه ندهر موشی، عاله مارای عه باسی، تاران، ۱۳۵۰. ئه شکال عاله م، مه نسوب به ئه بولقاسم جیهانی، ته رجه مه ی عه لی بن عه بدسه لام کاتب، مه شه ه د، ۱۳۴۸. ئیسته خری ئیبراهیم مه سالیگ و مه مالیک به کوششی محمه د جابر عه بدعال حینی و محمه د شه فیق غیربال، قاهیره، ۱۳۸۱ مانگی و ۱۹۶۱ ز- بلازه ری، ئه حمه د،

فتوح بولدان، به کوششی عہدوللائے نیس تیباغ و عومہر ئے نیس تیباغ، بیروت، ۱۴۰۷ مانگی و ۱۹۸۷ ز۔ پاپلی یزدی، محمہد حوسین، فہرہنگی ئاوه دانپہ کان و مہ کانہ دینپہ کانی ولآت، مہ شہہد ۱۳۶۷ ہہ تاوی، جہ عفری، عہ باس، کیقہ کان و کیونامہ کانی ئیران، تاران، ۱۳۶۸ ہہ ریریان مہ حمود و نوسہ رانی تر، تاریخی ئیرانی باستان، تاران، ۱۳۷۷۔ حہ محدودلاا موسٹہ فی، نہزہ تولقولوب، بہ کوششی لیسترنج، لیدہن، ۱۳۳۱ مانگی و ۱۹۱۳ ز؛ داندانامایف، م.ا. لہ دہورو بہری تاریخ پھڑوہیش کہ تیبہی بیستون، تہر جہ مہی عینایہ توللاا رہزا، باستان ناسی و ہونہری ئیران، تاران، ۱۳۴۸، ژمارہی ۳، رہشید یاسہ می غولامرہزا، کوردو پھ یوہستہ گی نیژادی و تاریخی ئہو، ۱۳۶۳ تاران، سہر ژماری گشتی، نفوس و مہسکھن ۱۳۷۵، ناسنامہی دپہستانہ کانی ولآت، ئوستانی کرماشان، ناوہندی ئاماری ئیران، تاران، ۱۳۷۶۔ ہہرئہو، نہ تایجی تہفسیلی، ئوستانی کرماشان، ناوہندی ئاماری ئیران، تاران، ۱۳۷۶۔ تہ بہری، تاریخ؛ فردہوسی، شانامہ، بہ کوشش محمہد دہبیر سیاقی، تاران، ۱۳۳۵، فہرہنگ جوغرافیایی ئاوه دانپہ کانی ولآت، کرماشان ریکخراوہی جوغرافیایی ہبیری چہ کدار، تاران، ۱۳۷۴؛ ج ۴۶؛ فرہوش، بارام، ئہرہنگی زمانی پھ ہلہوی، تاران، ۱۳۴۶؛ قورہیشی ئہ مانوللا، ئاو و کیف لہ ئوستورہی ہبندو ئیرانی، تاران، بلاوکی ہیرمیس، کرماشان، باستان و ہزارہتی فہرہنگ و ہونہر، تاران، ۱۳۷۳، کیانی محمہد یوسف و ولگرام کلاین، کاروان سہرا کانی ئیران، تاران، ۱۳۷۳؛ گولزاری، مہ سعود، کرماشان، کوردستان، تاران، ۱۳۵۷ ہہ تاوی؛ لوٹشای، ہ «حہ فریاتی بیستون نہ شریہی ئہنجومہنی فہرہنگی ئیرانی باستان، تہر جہ مہی کہیکاس جیہانداری، تاران، ۱۳۴۴۔ دہورہی ۲، ژمارہی ۱، میقدہسی محمہد، ئہ حسہن تہقاسیم۔ بہ کوششی دخویہ، لیدہن، ۱۹۰۶ ز۔ ناسرہدین شای قاجار، سہ فہر نامہی کہربہ لاو نہ جہف، تاران، ۱۳۵۵ ہہ تاوی؛ نہ شریہی ئہسامی و عہناصر و واحیدہ کانی تہقسیماتی بہہاوری ناوہندی موعاوہ نہتی

سیاسی و وزارتہ تی نیو خو، تاران، ۱۳۸۰؛ نہ خشی کوماری ٹیسلامی ٹیران لہ سہر
بنہرہ تی تہ قسیماتی ولآت، گیتی ناسی. تاران، ۱۳۷۷. یاقوت بولدان و ہہروایش.

Diodorus of sicily, Bibliotheca, tr, C.H. old fondon, 1968; Herzfeld, E,
Amtor von Asien, Berlin, 1920; Kent, R.G; old

Persian Grammor, texicn, new, Haven 1953; mackenzie, D.n; concise,
pahlavi Dictionary, London 1971; tacitus, the Annals, tr, ja ckson London,
1970.

عہ لیئہ کبہرہ مہ دانی دایرہ تولمہ عاریقی بوزورگی ٹیسلامی ج ۱۳ پہرہ ی ۴۱۴ تا

۴۱۲ چاپی ۱۳۸۳ تاران (شہ پوئل)

فہرمانرہ وایانی دینہ و ہ روشارہ زور، حسنہ و ہ یہ کوری میر حوسین. ٹہ و جورہ ی
میژو دہ لی: مہ زنی تایفہ ی بہ رزیکانی لہ سالی ۳۳۰ مانگی. لہ شارہ زور ٹہ و دایمہ
زراندوہ. ونداد و غانم برای میر حوسین بہ رزیکانی لہ سہر کردہ کانی ہوزی بہ رزیکانی
بون و ناوچہ ی دینہ و ہر، ہہ مہ دان، نہ ہا و ہند، سامغان و ہندی ولآتی ٹازبایجانیشیان لہ
بن دہ سہ لآتہ ابوہ، ونداد لہ ۳۴۹ و غانم لہ ۳۵۰ مانگی و ہ فاتیان کردوہ، دوا ی مردنی
ٹہ و ۲ برایہ، ہہ مو ٹہ و ناوچانہ دہ کہ ونہ بن دہ سہ لآتی حسنہ و ہ یہ کوری میر حوسین بہ
رزیکانی (برواننہ، تاریخی دووہ لی ٹیسلامی ج ۱ پہرہ ی ۴۲۹). حسنہ و ہ یہ دوا ی
وہ فاتی باوکی کہ دامہ زریٹہری بناغہ ی حقیقی دہ ولہ تی بہ رزیکانی بوہ، چوٹہ سہر
کاروبوٹہ جیی نشینی باوکی، حسنہ و ہ یہ دارا و دہ ولہ مہ ندود لآواو خیرخواز بوہ و
پہ ناگای بی پہ نایان بوہ و لہ ۳ مانگی مہ ولودی ۳۶۹ مانگی و ۹۷۹ ز - بارگہ ی بہرہ
ولای خوا تیکناوہ ولہ قہ لآی سہ رماج کہ خوی سازی دابو، نیژراوہ و دوا ی مردنی ٹہ و،
ٹہ میر بہ در کوری حسنہ و ہ یہ لہ جیی باوکی، لہ سہر تہ ختی حوکومہ ت دانیشٹووہ و روژ
بوروژ ٹہ ستیرہ ی بہ ختی گہ شہ ی زیاتر دہ سیٹی تا سالی ۳۸۸ مانگی و ۹۹۸ ز - ٹہ و ہندہ

دهسه لآئی په پیداکرد، که له دیوانی به غاوه ناز ناوی ناصرهدین و دهوله - ی، به خه لآت پیی دراوه (۴۶ تا ۴۹ شهه فنامه به زمانی کوردی چاپی ۱۳۸۱، تاران) - ئه میر به درپاشا به رزیکانی (: حه سنه وه پیه) له ۳۷۹ مانگیدا، دینه وهر، شاره زور (جیبیل): کوردستان، هممه دان، ئه سه داوا، نه هاوهند به گشت قه لآکان و ده شته کانه وه، سامغان، بروجرد، خوړه ماوا (شاپور خواست)، ئه هواز و خوزستان و تاواوی که رخی له بن دهسه لآتا بووه و سکه یشی لیداوه و خود به یشی له مزگه و تاندا به ناو خویندراوه ته وه، له سالی ۴۰۵ مانگی و ۱۰۱۴ ز - به در هیرش کوردوته سهر قه لآئی (کو سجه د): کو سجه له نیریکی کو سهی هه جیج له که ناری چومی سیروان که به دهس حوسین مه سعود بووه (مینورسکی، ئه مین زه کی و حوسین حوزنی موکریانی و هه روا کو به ی شهه فنامه پهره ی ۵۱ هه ر ئه وئی) و هه روا موجهل تاریخ وقیسه س له پهره ی ۴۰۱ به حوسین مه سعود کوردی، ناوی بردوه که ئه میر به در ئه بو نه جم ناصرهدین و دهوله، چوته جهنگی و مه به ستیش له سفید رود ئاوی سیروانه و هه روا همیدئیزه دپه نا له پهره ی ۴۳ فه سلی ۲ ئاساری باستانی و تاریخی لورستاندا ج ۱ چاپی جوژه ردانی ۱۳۵۰ ئه و ئاوه ی به چومی سیروان، له ناوچه ی هه ورامان، داناوه، له سالی ۳۸۸ مانگی و ۹۹۸ ز - ئه میر به در پاشا کوری حه سنه وه پیه فره به دهسه لآت و خاوه ن شان و شکو بووه که خه لیفه ی به غا به ناچار ناز ناوی ناصرهدین و دهوله ی پیداوه. نوسه ری کتیبی ته جاروب ئومه م فره له جوامیری و میرانی و بویری و مروفانی ئه میر به درخان به رزیکانی قسه ی کردوه و ده لی: ئه میر به در فره داد گه روعادل بووه و هو ش و بیری لای نه داران و بی دهسه لآتان بووه و ولآتی ئاوه دان کردوته وه و ته وسیعه ی کو مه لآیه تی، ئابوری، فهره نگی و سیاسی به دیهیناوه و تاجوار سده ی (۴۰۰) مانگی به و پهری ئازادی و سهر به خوئی ولآتی به خیر و به ره که ته وه، به ریوه بردوه و ده یلمه کان نیازیان به و بووه و هه میشه، یارمه تی و کو مه گیان له ئه میر به دری به رزیکانی و بستووه، ئه میر به در دژی ئیحتیکار بووه و

همیشه له بیرى دابین کردنى ژيانى خوش و پرله شادى بو هه ژاران بووه وزور به وردى سهرنجى بارى بارزگانی و ثابوری داوه و کوشاوه تاوالات به رهو ته سیعه و ژيانى باش بیا. فرهیش به خشه رو دلاوا و سه خى بووه و همو سالى زیاترله ۵۰۰۰ دیناری به سهر کاروانى حاجیان داوه و ئیجازه ی نه داوه پول و دراوله حاجیان بسینه درى و زیاترله ۲۰۰۰۰ دیناریش بو خهرجى موهاجیر و ئه نساری حیجاز ناردوه، به وحاله شه وه، همیشه گه نجینه و خه زینه ی پرو ته ژى بووه. ئه میر به در به رزیکانى ۳۰ سالى ره به ق حوکمرانى کردوه و ۲۸ سال به ویتنه ی ئازاد و سهر به خو. له و پهرى ده سه لات و مرو فانیدا حوکومه تی کردوه. ده لئن، جاریکیان هستی به وه کردوه که خاوهن مولکه کان زولمیان له وه رزیرو جوتیاران کردوه، ئه میر به در، خاوهن مولکه کان بو فراین بانگه یشتن ده کا، خوانی ره نگین و پرله خوارده مه نیان بو سازده دا، به لام نان له سهر خوان نابى، میوانه کان، ده س بو خواردن نابن، چاوه روان ده بن نان بئین، ئه میر به در ده لئى: وادیاره به بی نان، خوراكتان پی ناخوری، ئه ی بو زولم له وه رزیرو جوتیاران ده کهن، له مه ولا، مافی زولمتان نه وه هرکه سی له وه رزیر و جوتیاران سته م بکا، به کوشتن نه بی وازی لیناهینم، چونکا نان به شان و پیلجی جوتیاران په یدا ده بی. ده لئن: میر به در روژى له گه ل هندی له سواره ی سپای خویدا، له شوینیکه وه ده رو یشتن، دارفروشى، به کولّه داریکه وه، به ره و رویان هات و یه ک به خوئى هاواری کرد! ئه ی حاکم یه کى له سواره کانت ۲ نانى به زور لئى ساندیم. منى نادار به و ۲ نانه قنیا تم ده کردو کولّه داره که یشم ده فروشت بوخه رجی خاوخیرانم. ئه میر وتی: ئه و سواره ده ناسی عهرزی کرد. به لئى: ئه گه ر بی بینم، ئه میر له دم دولیکى ته نگه به را، راوه ستاو ده ستوری دا. دانه دانه سواره کان له ویوه به به رده می دارفروشا برون، دارفروش له پراوتی: ئه و، ئه و سواره یه، ئه میر له ئه سب دای به زاند و ده ستوری داتا ئه و کولّه داره بگری به کولّه وه و بیباله شار، بی فروشى و پول و دراوه که ی بدا به م دارفروشه، ئه و سواره له سواره ناو

داره کانی میر بووه و فره پاراوه تهوه که به ئه ندازهی داره که، پاره به دارفروش ده‌دا تامیر بی به‌خشی، به‌لام نای به‌خشی، ئیترله وه‌لا، که‌س نه‌ی ده‌ویرا زولم بکا. برواننه خولاسه‌ی تاریخی کوردو کوردستان، ئەمین زه‌کی، ته‌رجه‌مه‌ی یه‌دو لالاخان ره‌ وشه‌ن ئه‌رده‌ لآن، له‌ کوردی یه‌وه بو‌فارسی، چاپی ۱۳۸۱ هه‌تاوی تاران، بلاوکی توس.

نوکنه: گوچیهر Cehr-(ow) -gaw ناوی یه‌کی له‌ پاشاکانی بازره‌نگی: (به‌ رزیکانی) حه‌سنه‌ وه‌یهی ناوچه‌ی شیرازه، که‌له‌ سه‌ده‌ی ۳ زاینی دا‌حوکومه‌تی به‌ ده‌س بووه‌ و له‌ ره‌گه‌زو سولاله‌ی گوچیهره‌ که‌ له‌ سه‌ ده‌ی ئه‌ وه‌لی زاین. ئه‌ رتخشته‌ر (ئه‌ رده‌ شیر)ی برای خوی کوشتووه‌ و له‌ سه‌اله‌ کانی دوا‌ی ۲۱۲ زاینی، پاپه‌ک، باوکی ئه‌رده‌ شیر به‌ دژی گوچیهر، راپه‌ری و جیی ئه‌وه‌ که‌ به‌ کوشکی سپی (:به‌ یزا) ناودار بو (له‌ شاری فه‌ساله‌ باکوری شیراز: شیراژ، سیراج) داگیری کردو له‌ بان ته‌خت و به‌ختی پاشایی دانیشته‌ (ته‌ به‌ری ئه‌م ناوه‌ به‌ «جوزه‌ر» ناو‌بردوه، جوزه‌ر: گوزه‌ر: گوچیهر - ه - مه‌ زدیبه‌ سنابه‌ ئه‌ ستیره‌ی کلک‌دار ناوی ده‌باکه‌ له‌ کاتی هاتنی سوشیانس له‌ گۆی زه‌وی ده‌که‌وی و ئاگری ده‌دا: (برواننه: فه‌ره‌نگی مو‌عین پیتی‌گ به‌شی ناو‌ج ۶ په‌ره‌ی ۱۷۳۴ چاپی ۵ تاران چاپی سال‌ی ۱۳۶۲ سپیهر، ئه‌ میرکه‌ بیر. گوتی goti تایفه‌ یه‌ که‌ له‌ زاگروس نشینانی کۆن و‌که‌ و‌نارا که‌له‌ باکورو روژ هه‌لاتی شاره‌ زور، وارگه‌ و‌نشینگه‌یان هه‌ بووه، پیر شایل یه‌ کی له‌ ئوستادانی باستان و‌که‌ و‌ناراناسی، ئه‌و زانایه‌ گوتیان به‌ ئاریایی ره‌گه‌ز، زانیوه‌ که‌ یه‌ که‌مین ده‌سه‌ و‌ شه‌ پۆلی له‌ مو‌هاجیرانی ناوه‌ندی ئاسیابون، ئه‌و ده‌سه‌ و‌ پۆله‌، هیرشیان بردوته‌ سه‌ر باییل و‌ ئه‌ که‌د و‌ له‌ روژگاری ده‌ سه‌لاتداری ئه‌م گوتیان، به‌ سه‌ر باییلدا، هه‌ندی له‌ شاره‌ کانی ئه‌و ناوچه‌، فره‌ ناوه‌دان بوته‌ وه‌و ره‌و نه‌ قوگه‌ شه‌ی ساندوه‌ و‌ په‌ره‌ی گرتووه‌. گوتیان له‌ کاتی خو‌یاندنا نارامسین پاشای ئه‌ که‌د - یان تی‌ک شکاندوه‌ و‌ زه‌ر به‌و ده‌سی توندیشیان له‌ لولویییه‌ کان، وه‌ شاندوه‌. له‌ میژوی ده‌ سه‌لاتداری گوتیان به‌ سه‌ر باییلدا ئاگاداری یه‌ کی فره‌ له‌ به‌رده‌ سانیه‌، ته‌نیا ناوی پاشای گوتیان له‌ ۲ ره‌ش نوسا هه‌یه‌ که‌

هه‌ندیکیش لیک جیا وازیان تیدایه، به‌رانبه‌ری یه کی له و ۲ رهش نوسانه ماوه‌ی ده سه‌لآتداری گوتیان به سهر بایلدا (۱۲۴ سال) و به رانبه‌ری رهش نوسه که‌ی تر ۱۲۵ سال و ۴۰ روژ بووه، هه‌ندی له باستان ناسان، پیته‌ختی گوتیان به شاری: (ئه‌ریها) نیژیک به شاری که‌رکوک و هه‌ندی زانای تر پیته‌ختی گوتیان به (سوبارتو) زانیوه که له ولآنی ئاشوردایه، ئاخ‌رین پاشای گوتی (تیریکان) بووه که له ۴۰ روژ زیاتر پاشایی نه‌کردوه و به ده‌سی: (ئوتون لکال) پاشای «ئه‌رخ» که له خاکی سو‌میردایه، کوژراوه و ده‌سی گوتیان. ی، له بایبل کور‌تکر دوته‌وه، جادوای گه‌رانه وه‌ی گوتی یه کان بو ناوچیا و چروکی‌فیه کانی خو‌یان، حوکومه‌تی ئه‌وان بنه بر‌بووه و بووه‌ته حوکومه‌تی پچوک بچوک و ناوچه‌یی. گوتی goti = (گوتالاند) (آ ل ا Gotlan، فر Gothic) سه رزه‌وی باشوری سوید که له دولای ده‌ریاچه‌ی «واتر» Vatter دایه و ده‌بیته ۲ به‌ش که ده‌شته کانی غه‌ری بو به‌خیو کردنی ئاژه له ده‌شته کانی روژ هه‌لآتی گوتی تاییه‌تی کشت و کاله، که‌رکوک karkuk شاریکه، له کوردستانی عیراقد؛ (به‌ینه نه هره‌ین) که کوردنشینه و زیاتر له ۱۶۷۰۰۰۰ که سه وله ده‌ور و به‌ره که‌یشی دا چالی نه‌وت و پالآوگه هه‌یه، فه‌ره‌نگی مو‌عین محمه‌د پیتی گ و ک ج ۶ په‌ره‌ی ۱۷۳۳ به‌شی ناو؛ چاپی ۵ سالی ۱۳۶۲. سپه‌هر، ئه‌میر که بیر تازان. گو‌ده‌رز کوری قاره‌ن کوری کاوه‌ی ئاسنگه‌ر، حاکی ئیسپاهان که به فه‌رموده‌ی فیرده‌وسی له زه‌مانی کیان، دوای خانه‌دانی نه‌یرم، خانه‌دانی گو‌ده‌رز. ی که‌شواده کان گرینگه‌ی یه کی فره‌ی هه‌بووه. بنیاتنه‌ری خانه‌دانی گه‌شواد. ی کلاو زیرین، له سه‌رده‌می فه‌زیدونی کورد، ژیاوه و کوره‌که‌ی ئه‌و به ناوی گو‌ده‌رز قاره‌مانی گه‌وره‌و ناودار و هه‌لسورپنه‌ری ولآت له زه‌مانی که‌ی کاووس و که‌یخوسره‌و. کوری ئه‌و گيو پالآه‌وانه‌یه، (چو گو‌درز و چون توس و گيو دلیر - چوگسته‌م و شیدوش و به‌رام شیز) فه‌ره‌نگی مو‌عین هه‌رئه‌وی.

بیستون وکەو ناراناسی بیستون

یەکی لە گرینگترین شوینەکانی کەو ناراناسی ئێران، مەحوەتە یەکە، لەبەرزایی و داوینی کیتی بیستون دایە، لەقەراخی شاری کۆنی خۆرەه لاتی - غەریبان ئێران و دەشتی بەینەنە هەرین کە لە (۳۲ کیلۆمتری رۆژەه لاتی کرماشان) دا هەلکەو توو. دیو دوروس سیسیلی ئەم شوینە ی بە کیتی بەغەستان یا جیتی خودایان، ناو، بردو و کەندە کاری نەخشی بەر جەستە و کە تیبەکانی داووتە پال سیمیرامیس شابانوی ئاشور (۳۹۳ و ۱/۳۹۱). جوغرافی نوسانی دەورە ئیسلامی، جگە لە ناوی (: بیستون) بە ناوی «بیستون» یش گوکراوه (برواننە: کوری حەوقەل، ۳۵۹/۱؛ یاقوت، ۷۶۹/۱؛ میقدسی، ۴۰۱، ئیستەخری، ۱۹۵؛ قەزوینی، ۳۴۲). باو کوشورەتی ئەسلی بیستون، لە بەر ئەو یەکە، کە تیبەکانی میژویی. ئێرانی کۆن و نەخشی پاشاکانی ئێرانی لی هەلکە ندراو. دیارە کیتی بیستون چەن سەدە بەر لە وکە تیبانەش جیتی ژیان و حەوانەووی مروف بوو. بەرلە، پارتی، ماد، هەخامەنشی، سلوکی، ساسانی و ئیسلامی، مروفی دە ورو سەردەمی بەردو بەردین لەوی هەبوو و ئاسە واری لەو بابە تانەو لە بیستون، دوزراونە تەو، کۆترینی دوزراو کانی پیوەندی دار بە سەردەمی بەردو بەردینە لە غاری خەر (لە بەرە باشوری کیتی بیستون) بە هوی کۆمەلی کانادایی لە ۱۳۴۴ هەتاوی و ۱۹۶۵ ز - پەیدا کراون (ئیسیمیت ۲۱؛ هەرئەو و بانگ، ۶۴-۶۳). نوکتە واژە ی خەر: غاری خەر، لوری یەو لە هەورامانیدا، دە بیته: هەر ولە جافی و موکریانیدا دە بیته: کەریانی (ک، خ و ه) جیکۆرکی دەبن، لە هەندی ناوچە ی لورستاندا خالۆکە بە مانالالۆ - یەخ دە بیته هەلباتی خالۆ، هالۆ بە کار دە بری، لەزاراوی کوردیدا (ه، ک، خ) جیکۆرکی دەبن، بی گۆرینی و اتا، بووینە: هەزارکانی، دە بیته هەزار خانی، لە کەیمنە و ناوچە ی هەوراماندا، یانی: لە (کانی، خانی، هانە) تەنیا، ک، خ و ه جیکۆرکی بون و ماناکەیان، یەکە - گار، گارە لە ئافیستادا بە واتای شاخ و کیتە. گارە لە هەوراماندا ناو

بوچهن شاخ وکيو. - هار واژه يه کي کوټي ماد-ي يهو به واتاي بهرد. سهخت به رده لان، شيت و ليوه - يهو به واتاي: نه بهز، شهراني، کولټه دهر، زيره ک، سهر سهخت، که لله رهق، چالاک، فره بزوز و بزيو، چاره نه کراو و سه گي هاروياني گر-ه. هاره، ناوي تايبه ته، تيکلاو: موره که به له هار +ه - ياني (ه) نيشانه ي نيسبه ته، وه ک نامه، ژانه، مهردانه، ياني مه نسوبه بو پال هار - هاره به واتاي بهردی ئاش وئاسيا و، که شته که، ده هاري و وردی ده کا. - هارهار، ناوي قه لای ماد-ه که له هه و راماني تهخت ئاسه واري ماوه، ياني قه لای سهخت ورهق، شاخاوي، بهرز، سهخت، هه لهت و بهرد، هه له موت له ناوچه ي به گزاداني لای سه قز بوته (خارخار) ياني (هخ) جيگورکي بون. کهژ، کيف له شاره زور، هه ورامان، قهره داغ (: ره شه داخ) و موکريان. - کهژ ياني که مهر، کاو ماي، يال، شان، مله بو مه به ستي واتاي شاخ، هه لهت وزه ردو بهرد، به زايي، به کار ده هيتري. - ک و گ، ليک نيژيکن، جيي سه رنجه گ ده بيته ه گار، ده بيته: هار، (گار و هار هر ۲ به ماناي: شاخ و کيفن)، هار هار به واتاي شاخ و کيوه، چون گار، گاره له ئافيس تادا به واتاي شاخ و کيفه (وکيف، له زماني عهره بيدا بوته: کهف). - توژينه وه ي که و ناراناسي له م غاره دا (خهر: کهر: هر) که تا ۲۷ ميتر قووله، جيي ژين بووه له سه رده مي موس تري (به رده، پارين: پارينه ي نافينه، ...، ۴- ...، ۸۰ سال بهرله مرو). که ئيس تال ۲۷/۱۱/۲۰۰۷ پارين و ۲۷۰۷ کورديه. - که له ژير ۲ ميترله توژا له کاني سه رده مي پارينه به ردي ژيرين و ته و لاي پارينه به ردا بووه، ئاشکرا بکري، تهو بهردانه ي به دهس ريک و پينک کراون و تائيس تال دوز راونه ته وه، تراشراوه کان، تيغه کاني ته ستور و به رده؛ داتاشراوه کان بون، که له نيژيک سه خره ي غاري خهر، غاري بچو کتر، جيي راوي راوچيان بووه که له ۱۳۲۸ هه تاوي و ۱۹۴۹ز- پشکيني له ويدا کراوه (کون، ۶۵-۵۳؛ ئيسميت، هه ره وئوي) له وشوينه دهس سازگه لي به ردي و ئيسک و پلوسک گه لي، دوز راونه ته وه که نيشان ده دا که له ويدا، راوکردني ئاسک، ئاسکول، مامز، کار مامز و که ره کيو ي بره وي هه بووه.

ہر لہو غارہ دالہ تہ ٹیسکی باسکی وینہ مروئی دوز راوہ تہوہ کہ پیوہندی بہ نئاندر تالہا - وہیہ (ہر ٹہوی) لہ توژینہ وہ کانی سالہ کانی ۱۹۶۳ تا ۱۹۶۶ ز۔ لہ تہ سوالہ تی خوٰلہ میشی رہوشہنی نہخشدار لہ مہحوہ تہی بیستون بہ دەس ہاتوہ: کہ تاریخی ٹہ وانہ. دە گہریتہوہ بو نیوہی دوہ می ہزارہی ۲ بہر لہ زایین (گلایس، «توپوگرافی: zurtopographie» ۱۶۰-۱۵۹). لہ و توژینہ وانہی تائستہ نجام دراوہ لہ بان زنارو تاشہ بہ رده کانی بیستون لہ ماوہی تا ٹہندازہی ۱۰۰ میتری بولای باکور نہخشی زہقی داریوش لہ نوختہیی کہ پشکیتہ رانی ٹالمانی، ٹہ وہیان بہ داوینہی ٹاسہ واری پارتی) ناو بردوہ، ٹاساری خانو بہرہی، بہرداوی و بہ بہرد سازدراوی کہ دوز راوہ تہوہ، لہ بہر ٹہوہی کہ لہ ٹاسہ واری تہ پہی نوٹی جانی (: لای مہلایہر) دە چی، ٹہ وہیان بہ باقی ماوہی دژوقہ لای ماد-ی، زانیوہ (ٹیرا نیکا، ۱ و ۱۷/۲)

یہ ک سنجاقی موفہ رہغ (: سیخہ لی فلزی و ٹاسنہ والہ کہوہ ک سوزنہ کہ لہ ٹاخرہ کہ یدا دوگمہ یہ کی تیگیراوہ، دہر زیلہی زولفی ٹافرہ تان - (موفہ رہغ، برونز، ٹالپاز کہ لہ مس و قہ لایی سازدراوی و ناوہ کہی خالی کرابی) کہ دوزینہ وہی سنجاقی موفہ رہغ شروعی دە و رہی موفہ رہغ نیشانہ؛ ہہبونی ۵ ہزار سال میٹروی ہہبونہ بہر لہ زایین و ٹاخر و دواپی شروعی دەورہی موفہ رہغ نیشانہی ۱۰۰۰ سال میٹروی بہر لہ زایینہ). پیوہندی دار. بہ سہدہی ۸ یا ۷ بہر لہ زایین لہ باقیماوہی خانو بہرہ سازی لہو ناوہ پہ یدا کراوہ و کوئی ٹہو ٹاسہوارہ، دە گہ ینیتہ، دەورہی ماد (گلایس، ہر ٹہوی، ۱۵۶-۱۵۵) بہ قسہ و بیرورای پشکیتہ ران، دژوقہ لای ماد، پہ ناٹای گنومات، بووہ، کہ داریوش لہ ۵۲۲ بہر لہ زایین ٹہودژہی داگیر کرد. لہوہ دە چی ہر لہم شوینہ بوبی (کوٹ، ۱۱۸، لوٹشای، ۶۶-۶۷).

داریوش دواپی سہر کہوتنہ کانی لہ سالہ کانی ۵۲۲-۵۲۱ بہر لہ زایین لیبرا تا سہر کہوتنہ کانی خوئی لہ بیستوندا دوبارہ نیشان بداتہوہ، چونکا بیستون سہرہ رای

گرینگی سپاگەری، لە کەو ناراوە گرینگی ئاینی و مەزەهە بێشی هەبوو، سوننەتی کۆنی کەندە کاری نەخش و نیگاری بەرجەستە و زەق لە غەربی ئێران لە کوردستاندا (بووینە نەخشی زەق و بەرجەستە ی لولوبی لە سەرپیل زەھاو پێوەندی داربە نیوێ هەزارە ی ۳ بەر لە زاین) هەم لە باری جیی و هەم لە باری شیو و تەرکیبی نەخشی بیستون دنە دەربوو و تا لەوێ ئەو نەخش و نیگارنە بە وشێوانە ساز بەدرین (فارکاس، ۳۱-۳۰، لوشای، ۷۲، ۶۹-۶۸). نەخشی بیستون بەقەد تا شە بەردوزنا ریکی موستە تیلی ریک و لوس بە ئەندازە ی ۵/۵x۳ مێتر، تراشراو، تەرمی داریوش کە لە هەموان زلترە (بە بێندی ۱/۷۲ مێتر) بەوینە ی لارومەت نیشاندراو کە کراسی ئێرانی لە بەرا یە و تاجی کۆنگرە داری لە سەر ناو. لە دەسی چە پێدا کە وانیکە، کە نوکی ئەو ی لە سەر پێی چە پی خوی داناو و دەسی راستیشی تا نیزیکی رومەتی بە رزکردو تە وە لە بان سەری لە نیوقاپیکی بچوکی ئەم کە تیبە دا کەندە کاری کراو و نو سراو: «من داریوشم شای گەورە، شای شاکان، شای ئێرانیان و ناوچە کانی ئێران، کوری وە یشتاسب (هیشتاسب) لە پشت سەری وینە ی داریوش چە کداری ئەو و گویریاس (گەئو بەرە) یە کێ لە ۶ کەس لە دارو دەسە ی داریوش کە چە کیان لە گوئومات دارنیو (کینگ، سەرە تا؛ ۶۰ کونت، ۱۳۲) نیشاندراون. کە ئەو لە یە کە یان کە وان و تێردانی هەلگر توو و ئەو ی تریش نێرە ی بە دەسە وە یە. داریوش، پێی راستی خوی لە سەر لاشە ی گئومات داناو کە لە سەر گازە رە ی پشت راکشاو و هەر دو دەسی بە نیشانە ی بە خشین بە رزکردو تە وە. لە بان شانۆ کە وە، وینە ی ئاهورە مەزدا دەبێدری کە حەلقە یە کێ بولای داریوش راکیشاو، ئەو شانۆ بە وینە ی کۆتە یە، لە هونەری خەلکی خۆر هەلاتی نافین و یە کێ لە ئامانچە کانی نەخشی بیستون، بێ دودلی. نیشان دانی پلە ی پاشایی بوو کە بە داریوش دراو. بە راوە ژوی نەخشی زەقی لولوبی کە شان و شکوی زالبونی حاکمی نیشان داو، نەخشی داریوش زیاتر لە شانوی نیشان دانی ئاهورە مەزدا، دەچی، شای زالبو، بەی سەرنجدان بە یە خسیران،

روی له ٹاهوره مه زدایه (لوشای ههر تهوی) له لای راستی نه خشه که، ده سه یی ۹ که سی «فرمانره وای یاغی» به خسیر و دهس به که له مچه و زنجیر له مل بولای پاشای زالبو، دهرون، وینهی فرمانره وای دیل بچو کتر له وینهی داریوشه و ههریه که له وانه له روی نیو و جلکی نه ته وهیی خویان، ده ناسرین (ههر تهو، ۶۶، کونت، ۱۳۱؛ کینگ، سهره تا، ۱۳). ثم نه خش و نیگار نه خته نه خته سازدراوه، له سهره تاوه، تاشه بهره که تاشراوه و ریک و لوس کراوه، نه خشاندن و کهنده کاری تهرم و لاشه کان و نویسی دهقی که تیهی ئیلامی، به کورتی له رافهی تهرمی داریوش؛ تهوسا ناساندنی نه خشی حاکمانی به خسیر. لهو که تیهی ئیلامیه داوه رهوان نویسی که تیهی بابیلی؛ وه نویسی ۴ ستون دهقی زمانی کهو نارای ئیرانی له ژیر نه خشاوه، له نوسراوه کهدا. داریوش رایگه یاندوه: تهوه خهتی ئیرانی نیزادانی ئاریاییه که به (ویستی ئاهوره مهزدا) له پیش چاوی من کهنده کاری و نوسراوه و به دهنگی بهرز خویندراوه تهوه (کونت ۱۳۲؛ تروپلمان ۲۸۵، ۹۱۹).

هیریدوت و اتای گرینگی میژوی که تیهی بیستونی به نهختی جیاوازی له پاژدا دوپاته کردوتهوه (۹۳-۹۲/۱۱). له راستیدا تهوه، راولینسون بوکه ره مزی خهتی میخی (بزماری) که تیهی بیستونی دوزیهوه، تهو زانایه، به که مجار که به ناوی ره وانه کراوی سپایی ولاتی بهریتانیا، هاته ئیران، له نیوان ساله کانی ۱۸۳۵ تا ۱۸۳۷ز- چووه کرماشان و دیتنی تهو که تیهه وله پاشان له سالی ۱۲۶۳ مانگی و ۱۸۴۷ز- نوسخه ی لهو که تیهه هه لگرتووه و سهره نجام له سالی ۱۲۶۷ مانگی و ۱۸۵۱ز- له روی نوسخه یی که خوئی لیی هه لگرتوو، که تیهه کهی خویندبووه (بروانه پهره ی. ۱۸۷ ff) خویندنه وهی «بهردی روزیتا» ثم خویندنه وه گرینگی راولینسون به کلیلی خویندنه وهی خهتی هیر و گلیف، دانراوه. (ئیرانیکا، ۱۷/۲۹۹)، راولینسون له پاشان دهسی کرد به خویندنه وهی دهقی بابیلی، به لام دهقه سهخته کهی ئیلامی، دابه زمان ناس: ته دوین ناریس هاو شاری خوئی. جادوای تهوه، وایسباخ، بویه که مجارده قی ئیلامیه کهی له

۱۳۲۹ مانگی و ۱۹۱۱ز- به ناوی «به رده نوسراوه کانی پاشا کانی ئیرانی» به چاپ گه یاند (په رهی، ۷۸ff)، کونیک زمان ناسی ئوتریشی له سالی ۱۹۳۸ز- ئه وهی به ته وای خویندو ته وه و بلاویشی کردو ته وه

Rellefund Inschriftede skoenigs dareioslam filsen von Bagistan lelden 1938.

تویژینه وه کانی دواپی له ۱۹۰۳ز- به هوئی ویلیامز جه کسون ئه نجام دراوه (بروانه، جه کسون، ۷۷-۹۵). دواپی سالی، دوشکیته ری به ریتا نیایی، کینگ و تامیسون، رونوسی تازه یان له وکه تیه هه لگرته وه وه یه که مین ته راحی وردی نه خشی به رجه سته کانیاں ئاماده کرد (هه رته وئی)، له ۱۳۲۶ هه تاوی و ۱۹۴۷ز- جورج کامیرون، له زانکوی شیکاگو، ده سیان کرد به خویندنه وهی ده قه کوته ئیرانی و ئیلامیه که «ده قی ئیرانی "the old..." ۹۴-۵۴»، «ئیلامی "the Elamite..." ۵۹-۶۸» یادمان "the monument..."، ۱۷۱-۱۶۲؛ ئیرانیکا، ۱۷/۳۰۰). رولیند کونت ئه مریکایی ئه وه ده قه کوته ئیرانی له ۱۳۳۶ هه تاوی و ۱۹۵۷ز- خویندو ته وه و پیدایا چوو ته وه (بروانه: په رهی ۱۳۵-۱۱۶). ئه لیزابیت ویتلاندر ئه لمانی ده قی که تیه ی بایلی یه که ی له ۱۹۷۸ز- له چاپ داوه. سه ره نجام تازه ترینی خویندنه وه و تویژینه وهی ئه وه نه خشه زه قه و که تیه که ی بیستون له لایهن هینس و بورگیز له ۱۳۶۲ هه تاوی و ۱۹۸۳ز- ئه نجام دراوه و بلاو کراوه ته وه (په رهی ۴۱۹ ff). که تیه ی بیستون له روزگاری داریوش به زمانی جیاجیا ته رجه مه کراوه و نوسخه ی ئارامی ئه وه له روی پاپیروسه کانی سه ده ی ۵ بهر له زاین پاریز راوه (کولی، ۲۷۱-۲۴۸؛ گرینفیلد Greenfield، سهر تا سه ری کتیب). باقیماوه ی ئاساری ده و ره ی سلوکی له ناو مه حوه ته ی بیستون ته نیا یه ک پایه سه رکوله که ی (ئیونی) یه، به ئه ستوری ۵۲ سانتی میتر، که له به ردی ئاهه کی ره نگ کراوه، که ده گونجی هی مه عبه دیک بوی که بوریزدانان بو هیرکول، له وی دانرابی، ئه م پایه سه رکوله که، ئه کری له گه ل ئه وه پایه کوله کانه ی له ئای خانم-ی (ئه فغانستان) دوز

راونەتەو، پیکه‌وه به راوردبکرین، ئەمانە ی ئای خانم له ئاخری سەدە ی ۴ بەر له زاین سازدراوه (ئێرانیکا، ۱۷/۲۹۹).

له ۱۳۳۷ هه‌تاوی، له کاتی سازدانی ریگای شوسە ی هه‌مه‌دان بوکرماشان موجه‌سه‌مه‌ ی پیاویکی درشت ئەندام که موی سه‌روریشی پرپووه، له‌سه‌ر روی پیستی له که‌ناری گورزی خو‌ی له‌حالی پشودان له‌بان سه‌کو‌یه‌ که‌وه نیشان دراوه، په‌یدا‌کراوه که به‌که‌ تیه‌ یه‌ کی یونانی که له‌ پشت سه‌ری موجه‌سه‌مه‌ که‌وه که‌نده کاری کراوه، ناسنامه‌ ی ئەو (هیرکول) ه‌ده‌رکه و تووه، موجه‌سه‌مه‌ ی هیرکول نیوه ئاخیز له‌ سه‌ر ته‌ نیشتی چه‌پ نیشان دراوه که‌ پیاله‌ یه‌ کی به‌ ده‌س چه‌ په‌وه یه‌و تانیژیکی رومه‌تی به‌رزی کردو‌ته‌ وه‌ - له‌ پشتی موجه‌سه‌مه‌ که‌، بیجگه‌ له‌ که‌ تیه‌یی که‌ به‌خه‌تی یونانی کون‌ نوسراوه، نه‌خشی دار زه‌یتونی که‌ به‌سه‌ر لقی ئەو داره‌دا، که‌وان و تیردانی که‌وانی هه‌لا‌واسراوه و جوان دیاره، گورزی سه‌ر خری هیرکولیش له‌ پی‌داره زه‌یتونه که‌دا، که‌نده کاری کراوه. روژگاری سازدانی ئەو که‌ تیه‌، به‌ سالی ۱۶۶ له‌ تاریخی سلوکی وریکه‌وتی ۱۴۴۸ز- نیشان دراوه (حاکمی، ۳-۱۰). ئاسه‌واری ده‌وره‌ ی ئەشکانی له‌ بیستوندا چه‌ن نه‌خشی زه‌قی میهرداد- ی ۲ (۱۲۳-۸۷ به‌رله‌ زاین) و گوده‌رز- ی ۲ (ح ۵۰ز- نیشان دراون، که‌ هه‌ردوکیان به‌سه‌ر روی تاشه‌ به‌ ردیکی ۱۲ میتری له‌و زنارو تاشه‌ به‌رده، که‌نده کاری کراوه و پارچه‌ به‌ ردیکی نه‌خشیندراوی تریش له‌ نه‌خشی میهرداد- ی دوه‌مدا، ده‌ بیندری (۳۰/۳/۶۵/۶ میتر) لارومه‌تی ۴ ساتراب به‌ته‌رتیب له‌ به‌رانبه‌ی، ته‌رمی شای ئەشکانی، دا، نیشان دراوه و، له‌ لای چه‌پی نه‌خشه‌ که‌یش که‌ تیه‌یی به‌خه‌تی یونانی هه‌یه که‌ ناوی شای له‌سه‌ر که‌نده کاری کراوه. نه‌خشی دوه‌م که‌لای نه‌خشی میهردادایه، زالبونی گو‌ده‌رزی دوه‌م به‌سه‌ر میهردادا له‌ شانوی جه‌نگی سواراندا، نیشان ده‌دا. ئەم ۲ نه‌خشه‌ له‌ سو‌نگه‌ی که‌ش و هه‌واوه‌ فره‌ زیانی دیوه. بیجگه‌ له‌وه، به‌شی له‌ نه‌خشی میهردادیش بو‌که‌نده کاری وه‌قفنامه‌ی شیخ‌علیخانی زه‌نگه‌نه‌ بریندارو خراب کراوه که‌

له میټروی ۱۰۹۶ مانگی و ۱۹۸۵ز- که کاروان سه رایه کی له ویډا سازدابو، که می دورتر تهخته بهردی زل هه یه که به سهر روی ټهو نه خشی شازاده یی ده بیندری که به روی ټاگردانی ټه سپه نده ده پرژینی (واندنیرگ، «که و ناراناسی Archeologie ... ۱۰۷»)، «چهن نه خشی زه قی Relief...»، ۱۱۹؛ گروپی، ۲۱۲). له دیی بیستون ۳ سهر کولّه که، نه خشی ټاناهیتاو شای ساسانی ده بیندری که فرله سهر ټه ستونه کانی ټاق و ستان ده چپی، ټه توانی هی سهرده می خوسره وی ۲ یا خوسره و پهرویز، بی یانی پیوهندی به نیوهی یه که می سده وی ۷ز- هه بی (کلیس، «سهر کولّه که کان "Diasanidischen"»، ۱۴۳-۱۴۷، جه دوه لی ۵۱). ټم سهر ټه ستونانه له گهل سهر کولّه که هی چواره می که له م سهرده مه داله نیوچوو، هه لده گری که به یه ک خانو بهر هی دوره ی ساسانی پیوهندی هه بوی. باقیماو هی پردی له سهرده می ساسانی که هه ردولای ټاوی چومی گاماساو، پیکه وه گری داوه و هه روا ماوه، ټهو پرده، به پارچه بهردی رهق و سهخت سازدراوه و به ساروچی که دیمه نی ټه وی داپوشیوه، دروستکراوه (متسین، ۱۲۸؛ گولژاری، ۱/۳۸۲، ۳۸۳؛ ټیرانیکا، ۱۷/۲۹۴). دیواره بهردینه یه کی ټه ستورکه ۱۰۰۰ میتر دریټو ۵ میتر پانه و له ۳ ره دیف قه تعه بهردی زلزل سازدراوه، که باقیماو هی بهرد چینه وله که ناری راستی چومی گاماساو، دایه و پیوهندی، به باقیماو هی پردی بیستونه وه هه بووه. که به ټیگرا، هه لده گری به شی له جیی راوی خوسره و پهرویزی سازدایی. (متسین، هه ټه وی)، له لای چه پی نه خشی داریوش، بهرده تراشویکی پان و بهرین له زناری داوینی کیوه که دا هه یه، که ۱۸۰ میتر دریټو ۳۳ میتر بهرزه و به فرهاد تاش ناوداره وه لده گری که له ټاخری دوره ی ساسانیدا، سازدایی (گولژاری، ۱/۳۷۸، ۳۸۰). ټهو نه خش و نیگاره گه وره و ټه وکه ټیپانه، له به شی ټاسه واری دوره ی ساسانیدا سه بت کراون و نوسراون (میشکاتی ۱۶۵-۱۶۶). - سه رچاوه: کوری حه و قهل، محمه د، سوره تولټهرز، به کوششی کرامیرس، لیده ن، ۱۹۳۸ز-؛ ټیسته خری،

ٹیبراہیم، مهسالیك و مهماليك، به كوششي دخويه، ليدن ۱۹۲۷ز، حاكمي، عهلي، «موجه سه مهی هیروکول له بیستون» گوفاری کهو ناراناسی، تاران ۱۳۳۸ هه تاوی، ژماره ی ۳-۴؛ قهزویئی، زه کهریا، ناساری بیلا، بیروت، ۱۹۶۰ز-گولزاری، مهسعود، کرماشان، کوردستان، تاران، ۱۳۵۷ هه تاوی، میقدسی، محه مهده، نه حسه ن ته قاسیم، به كوششي دخويه، ليدن، ۱۹۰۶ز- یاقوت، بولدان،

I' Irān ancien Brusspls 1982; weissbach, F H die klin schri ftender Achämeniden Lipzi 7 1991,

Borger, R. and W. Hinz, «Die Behistun-Inschrift Darius' des Grossen», *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments I*, Gütersloh, 1984; Cameron, G. G., «The Elamite Version of the Bisitun Inscriptions», *Journal of Cuneiform Studies*, New Haven, 1960, vol. XIV; id, «The Monument of King Darius at Bisitun», *Archaeology*, 1960, no.13; id, «The Old Persian Text of the Bisitun Inscription», *Journal of Cuneiform Studies*, New Haven; 1951, vol. V; Coon, C. S., *Cave Exploration in Iran 1949*, Philadelphia, 1951; Cowley, A., *Aramaic Papyri of the Fifth Century B. C.*, Oxford, 1923; Diodorus of Sicily, *Bibliotheca historica*, tr. C. H. Oldfather, London, 1918; Farkas, A., *Achaemenid Sculpture*, Leiden, 1974; Greenfield, J. C. and B. Porten, *The Bisitun Inscription of Darius the Great: Aramaic Version*, London, 1982; Gropp, G. and S. Nadjmabadi, «Bericht über eine Reise in West- und Südiran», *Archaeologische Mitteilungen aus Iran*, Berlin, 1970; Herodotus, *The History*, tr. A. D. Godley, London, 1957; *Iranica*; Jackson, A. V. W., «The Great Behistun Rock...», *Journal of the American Oriental Society*, New Haven, 1903, vol. XXIV; Kent, R. G., *Old Persian Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven, 1953; King, L. W. and R. C. Thompson, *The Sculptures and Inscription of Darius the Great on the Rock of Behistun in Persia*, London, 1907; Kleiss, W., «Die Sasanidischen Kapitelle aus Venderni...», *Archaeologische Mitteilungen aus Iran*, Berlin, 1968, vol. I; id, «Zur Topographie des Partherhanges in Bisitun», *ibid*, 1970, vol. III; Luschey, H., «Studien zu dem Darius-Relief von Bisitun», *ibid*, 1968, vol. I; Matheson, S. A., *Persia: An Archaeological Guide*, London, 1972; Rawlinson, H. C., «The Persian Cuneiform Inscription at Behistun», *JRAS*, 1847, vol. X; Smith, Ph. E. L., *Palaeolithic Archaeology in Iran*, Philadelphia, 1986; id and T. C. Yong, «Excavations in Western Iran», *Archaeology*, Amsterdam, 1967, vol. XX; Trümpelmann, L., «Zur Entstehungsgeschichte des Monumentes Dareios'I von Bisitun...», *Archäologischer Anzeiger*, Berlin, 1967; Vanden Berghe, L., *Archéologie de l'Irān ancien*, Leiden, 1959; id, *Reliefs rupestres de*

عەلی موسەوی داڕەتولمە عاریفی بوزورگی ئیسلامی ج ۱۳ پەرە ۴۱۴ تا ۴۱۷) چاپ ۱۳۸۳ هەتاوی تاران (شە پۆل).

کوردستان ئەم پارچە پەشته رەنگینە، جیی لە دایک بونی زەر دەشت پیچەمبەر - ه، که لە روژگارانی جیا جیا بە ماداوا و مادستان و جیبال و کوردستان ناو براوه که داگری بەشی فراوان لە ئازربایجان یا سەر زەوی پیروزی ئاگر (ئازەر گوشە سب) ه، (که ئاترو پات دەسی داگیر کارائی ئیسکەندەری لە ناوچە ی ئازربایجان کورت کردو تەو و خوئی بە ئازادی تەواو فی ئەو ناوچانە ی که ئەمرو بە ئازربایجان ناو دارە خستیه بن فەرمانی خوئی و ژیانئ مروفانی و پرله خیر و خوشی بو خەلکە که، دابین کرد، خەلکیش بو ریزدانان لە ئاترو پات، هەموناوچە کا نیان بە ئاترو پاتان یا ئاترو پاتین ناو ناو لە دواییدا عەرەب کردیه ئازربایجان (شە پۆل) لە زەمانی ساسانیاندا زیارە تگە ی خەلک بووه.

واژه ی به غستان له به غ، به غه Bagha وستان، سازدراوه - له ئافیسنا به واتای بهخت، خوا، به خشەر، ده ههنده، دادار، سەر، سەر وەر، گهوره، بهش، ههروه ک وازه ی (یه زته: yazata) به کارهاتوو و (ستا) یش هه ره ئه وه یه که له ناوی - تیکلاوی: کولستان، کوردستان، سیستان، خوزستان و بلوچستاندا ده بیندری و له سانسکریت: هیندوان Sthâna: ستانه، هاتوو و له که تیه ی خه شایارشا له وان Van به کار براوه و له زمانی ئەشکانیان و ساسانیان که به په هلهوی ناو داره (سورستان: سوریه و زاو لستان به کار براوه و له که تیه ی بیستون: (به غستان) نشان ده دا که به و، واتایه، به کار براوه. بهر له سازدانی ئیمپه راتوری شورایی ماد له ئاخری سه ده ی ۸ بهر له زاین (به گه داتی: به غداد: خواداد) Bagadatti که ناو بووه، بو که سی که له جهنگ له گه ل سارگون پاشای ئاشور که له سالی ۷۲۲ بهر له زاین پاشا بووه، که له کاتی هیرش بو سەر خاکی ئورارتو Urtu (ئارات) تیشکاوه و یه خسیر کراوه. وه به غداد، به په هلهوی به غداد بووه و (د:ت) جی گور بون و ئەه بوو جه عنەر مه نسور - ی عه باسی (: ئە بو ده وانیق) له ۱۴۲ تیسفون پیته ختی ساسانی ویران کردو به غا، که گوندی بووه، کردیه پیته خت و له شاری ئەنبار: (: هاشمیه) له سالی ۱۴۵ گوزایه وه بو به غا و به شاری سه لام ناوی نا، به لام سه لام له سه رزاران جیی گیر نه بوو، دیاره (به غا و ئەنبار) ۲ وازه ی کوردین. له سالی ۶۱۲ په رله زاین نینه و پیته ختی ئاشور و له ۵۳۶

بابیلی پیتھختی بابیلی؛ کہوتہ بن دەس کورد و ئیرانی ولہوزہ مانہوہ تااخری دە ولہتی ساسانی یانی تا سالی ۱۶ مانگی، ہەرلہ بن دەس کورداندا بووہ، قسہی مہ فاتیحی عولوم، ئەسمہ عی، دروستہ وە یہ و... لە بابەت بە غستان لە راست ناچن. وە باکوٰ لە ئازربایجانی شورہوی سابق ناوی (بەغ) بووہ ولہم دوایانہ دا کراوہ تہ بادکوبہ (: باکو)، بە گران Bagaran لە ئەر مہ نستان بە واتای بە غستانہ، پاشایانی بە گرات، بە غراتیان کہ لە گورچستان و ئەر مہ نستان حاکم بون، ناودارن. شاپور یہ کہ می ساسانی کورد، لە بەردہ نوسراوہی حاجیاوا نوسیو یہ تی «منم مہ زدا پەرست، بەغ ہور موزد، شاپور ئیزہ دی رہ گەز، شای کورد و نا کورد. - بە غستان لە خاکی ماد و کورد، نیزیکی کرماشان دایہ و ئە مرو و بہ بیستون گووہ کری و گہورہ ترین کہ تیبہ و بە لگہی گہورہی ماد و کورد و ئیرانی لە دلی خویدا نہ خشاندوہ و جیی فہ خرہ بو مان.

□ لە گہنجینہی زیرینی کوردستان: زیویہ، کہ لە ۸ فرسہنگی روژ ہەلاتی شاری سہ قزدایہ کہ پروتہژی یہ لە ئاسہواری دەورہی ماد و شاہہ نشاہی ماد، یانی ۲۶۱۹ سال بہرلہ مرو (: ۲۰۰۷/۱۲/۹ ز) تا سالہ کانی ۲۵۶۴ ماد - ی لە دلی خویدا بو ئیمہی راگرتبو، لە سالی ۱۳۲۵ ہہ تاوی و ۱۹۴۶ ز - بو تالان چیان دەر کہوت و خالی کراو بہ تالان برا، بووینہ [موجہ سہ مہی شیر ی تہ لایی دەورہی ماد، کالانی شمشیری تہ لا، سینہ بہندی تہ لایی ئە سب، زنجیرہی تہ لا گہردنی ئە سب، سہ فحہ گہلی نہ خشاوی بہر جہ سہی ئینسان و حہ یواناتی بالدار، سہری موجہ سہ مہی شیر و ہەلو و...

□ کوردستان لە چل ہزار سال بہرلہ سالی ۱۳۳۱ ہہ تاوی پروفیسور کارلیون کون Carletoncon = موزہ داری مرو ناسی زانکوئی پینسیلوانیا و ئوستادی ئاسہواری مرو - ی قہدیم لە زانکوئی ناو براو دا لە سالی ۱۳۲۸ ہہ تاوی لە ئیران ئیجازہی پیدراوہ و بووینہ لە کوردستاندا لە ۲ - غاری بیستون و غاری تہ مہ مہ tamtama دەسی کردوہ بہ ہەلکوئین. غاری بیستون لە ۲۰۰ مہتر نہ خشی تاریخی داریوش پاشای ئیران دایہ، کہ کانیاو یکی فرہ

و پرٹاوی شیرین و بہ تام لہ بن تاشہ بہر دہ کانی بیستون تافگہ دہ کھن و دینہ دہری، گرینگی یہ کی - تاییہ تی بو نیشته جیبونی مروّف ہہ بووہ و ہہ یہ. لہ سہرہ تاوہ ٹہوہ یان بوّ دہر کہوت کہ ٹہو ناوچہ ٹہ سب، گای وہ حشی، ٹاسک، ٹاسکول، گای ناوداری بس پیریمیژنیوس Basse Primiginus و ٹہو جوړہ ٹاژہ لآنہ فرہ زور بوون و لہ کاتی ہہ لکولینیشدا بہ سہ دان کہرہ سته ی کاری بہر د برین، بہر دی چہ خماخی، بہرہ ننگ و بیچمی جوړا و جوړیان دوزیوہ تہوہ کہ باری سہ نعتی یان ہہ بووہ و نیشانہ ی ژیار و شارستانہ تی خہ لکی ٹہو ناوہ بووہ.

دہورہ ی کہرہ سته ی بہر دی غاری بیستون لہ گہل دہورہ ی لوالوازین Levalloisien لہ نیوان ۳۰ تا ۳۵ ہزار سال بہر لہ مرو بہرانبہری کردوہ و ٹہم شتانہ یان دوزیوہ تہوہ: پہ یکان - سہر نیژہ - سی تیر - چہ قوو کیڑدی یہ ک دہم بودہ سی راست - کیڑدی یہ ک دہم بوّ دہسی چہ پ، کیڑدی ۲ دہم، کہرہ سته ی تاییہ تی تاشین و سپی کردنہوہ، کہرہ سته بوگون کردن.

□ مہ عہدی میترا لہ دلی غاری کہرہ فتودایہ کہ لہ ۴۵ کیلو میتری دیواندہری سہر بہ سنہ ی کوردستانہ، مہ عہدی میترا کہ یہ کی لہ ٹاسہ وارہ کانی ٹہوی یہ، لہ چوار تہ بہ قہدا ساز دراوہ و بلیندی یہ کہ ی تا یہ کسہ دمیترا بہ رزہو دالائیکی ۸۰ میتری لہ ویڈا ساز دراوہ و ہہر تہ بہ قہ (نہوم) چہن وہ تاخی بہ درگا و پہنجیرہوہ، تیندایہ و دریشی و پانی، وہ تاخہ کان ۴ میتر لہ ۴ میتر دایہ. کہ روانگایی سرنج راکیشی یان ہہ یہ، تاخری دالانہ کہ، پان و بہرینہ، لہ ہندی لہوہ تاخہ کان، درگای چوونہ ژورہوہ، دہ بیندری، کہ لہ بہر نہ بونی ہہواو ٹوکسیژین مرو گہروی دہ گیردری و ہہناسہ ی تہنگ دہی و تیپہر بوون بوّ مرو لہ ویوہ فرہ سہخت و زہ حمہ تہ.

غاری کہرہ فتو و بینای تاریخی مہ عہدی میترا، بیجگہ لہ قیمہ تی تاریخی، روانگایہ کی جوان و بی وینہ و دلگیری ہہ یہ، ٹہ گہر ہندی پی رابگہن، سالانہ، بہ ہہزاران، کہس